

Iskustveno učenje za razvoj poduzetnosti na primjeru Centra izvrsnosti iz poduzetništva Varaždinske županije

Šinko, Valerija

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:104482>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za pedagogiju

Diplomski sveučilišni studij pedagogije (dvopredmetni)

Valerija Šinko

**Iskustveno učenje za razvoj poduzetnosti na
primjeru Centra izvrsnosti iz poduzetništva
Varaždinske županije**

Diplomski rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za pedagogiju
Diplomski sveučilišni studij pedagogije (dvopredmetni)

Iskustveno učenje za razvoj poduzetnosti na primjeru Centra izvrsnosti iz poduzetništva
Varaždinske županije

Diplomski rad

Student/ica:

Valerija Šinko

Mentor/ica:

Doc. dr. sc. Daliborka Luketić

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Valerija Šinko**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Iskustveno učenje za razvoj poduzetnosti na primjeru Centra izvrsnosti Varaždinske županije** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 3. rujna 2020.

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. PODUZETNOST U ODGOJNO-OBRAZOVNOM SUSTAVU	5
2.1. Određenje koncepta poduzetništva i poduzetnosti	5
2.2. Poduzetnička kompetencija	7
2.3. Odgoj i obrazovanje za poduzetništvo	9
2.4. Odgoj i obrazovanje za poduzetništvo u praksi	13
2.5. Modeli obrazovanja za poduzetništvo u Hrvatskoj	14
2.5.1. Centar izvrsnosti iz poduzetništva	16
3. ISKUSTVENO UČENJE	18
3.1. Konstruktivistički pristup učenju Johna Deweya	18
3.2. Kolbova teorija iskustvenog učenja	21
3.3. Stilovi iskustvenog učenja	23
3.4. Doživljajna pedagogija	24
3.5. Iskustveno i doživljajno učenje i poučavanje u odgoju i obrazovanju za poduzetništvo	26
4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	29
4.1. Problem istraživanja	29
4.2. Cilj istraživanja	30
4.3. Zadaci istraživanja	30
4.4. Metoda i instrumenti istraživanja	31
4.5. Uzorak istraživanja	32
4.6. Postupak i tijek provođenja istraživanja	32
5. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	34
5.1. Određenje temeljnih pojmova i definiranje poduzetničke kompetencije u Centru izvrsnosti iz poduzetništva	34
5.2. Pristupi poučavanju te metode i oblici rada u nastavi	37
5.3. Ciljevi i vrijednosti Centra izvrsnosti iz poduzetništva	38
5.4. Specifičnosti modela za razvoj poduzetništva i doprinos razvoju poduzetničke kulture	39
5.5. Dosadašnja iskustva u praktičnom radu i vrednovanje učinkovitosti promicanja poduzetnosti	40
5.6. Elementi iskustvenog učenja u Centru izvrsnosti iz poduzetništva	42

5.7. Daljnji razvoj Centra i planovi za buduće djelovanje	44
6. ZAKLJUČAK.....	45
7. POPIS LITERATURE	48
8. POPIS SLIKA	54
9. PRILOZI	55
10. SAŽETAK.....	58
11. SUMMARY	59

1. UVOD

Suvremena globalna zbivanja i ekonomske oprečnosti u državama svijeta iznjedrili su osjećaj nestabilnosti i privremenosti poslova, karijera i profesija. Ideje o dugoročnom zaposlenju na jednom radnom mjestu na kojem će se dočekati kraj radnog vijeka zamijenjene su fleksibilnim i dinamičnim idejama o promjenjivosti karijere, težnji prema napretku i stalnom traganju boljeg, izazovnijeg i prikladnijeg posla. Suvremeni trendovi pokazuju kako kvalitetnije obrazovanje i tendencija povećanja broja visokoobrazovanih ljudi na tržištu izravno utječu na veću konkurentnost i potrebu za osvajanjem tržišta rada. Znanje se stalno mijenja, a vještine je potrebno prilagođavati ubrzanom načinu života i sve češćim inovacijama.

Koncept cjeloživotnog obrazovanja omogućuje nam kontinuirano razvijanje znanja i vještina kako bismo mogli odgovarati potrebama tržišta, biti konkurentni, ali i snalaziti se u neočekivanim situacijama. Iz svakodnevnih primjera vidljivo je kako i donedavno uspješne tvrtke lako propadaju, radnici ostaju bez posla, a sve to u današnjem materijalnom svijetu uvelike utječe na egzistenciju i kvalitetu življenja te osobnu i profesionalnu dobrobit. U takvim situacijama očituje se spremnost pojedinca na djelovanje, njegova snalažljivost, samoinicijativnost i spremnost za preuzimanje rizika u traženju novog posla ili stvaranju vlastitog. Ipak, nemoguće je reći kako će taj pothvat svima uroditi plodom i pokazati zadovoljavajuće rezultate. Osim sreće, koji su to čimbenici koji utječu na uspjeh pojedinca i odjeljuju ih od neuspješnih? Koje su to osobine i osobne kvalitete, sposobnosti i vještine ili kompetencije potrebne kako bi osoba ostvarila svoj cilj, razvila dobru poslovnu ideju i provela je u djelo te ostala konkurentna i trajna na tržištu rada? Ako se ti čimbenici mogu definirati, mogu li se i naučiti ili su samo pojedinim ljudima urođeni?

Vodimo li se pedagoškim optimizmom, tada ćemo najprije pokušati odrediti koje to vještine, znanja, stavove i kompetencije suvremeni čovjek mora posjedovati, a zatim razmišljati na koji ih način možemo razvijati već od najranijih godina života. U ovom koraku ogleđa se uloga škole - institucije kojoj je glavni cilj pripremiti malog čovjeka za život, dati mu osnovna znanja, vještine, kompetencije i stavove te vjetar u leđa kako bi se mogao nositi sa zahtjevima suvremenog svijeta. Moć odgoja i obrazovanja vrlo je snažna te je trebamo koristiti za prave ciljeve i na prave načine. S obzirom da je dosadašnje ljudsko znanje veoma iscrpno i svakim danom postaje sve kompleksnije, postaje teško učenicima isporučiti cjelokupni sadržaj. Zbog toga danas govorimo o kompetencijama koje su neophodne za život

suvremenog čovjeka. Na razini Europske Unije 2006. godine doneseno je osam temeljnih ili ključnih kompetencija: komunikacija na materinskomu jeziku, komunikacija na stranim jezicima, matematička kompetencija i osnovne kompetencije u prirodoslovlju i tehnologiji, digitalna kompetencija, učiti kako učiti, socijalna i građanska kompetencija, inicijativnost i poduzetnost, kulturna svijest i izražavanje (Preporuka europskog parlamenta o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje, 2006.). Navedene kompetencije implementirane su i u obrazovnu politiku Republike Hrvatske i čine temelj Nacionalnog okvirnog kurikuluma (2010). Iako je koncept ključnih kompetencija postojan i dalje, u dokumentima Europske Unije došlo je do revizije kompetencijskog okvira pa tako nedavno dolazi do promjena u nazivu i određenju kompetencija. Preporuka Europske Unije iz 2018. godine o promjenama u Referentnom okviru donosi sljedećih 8 kompetencija: kompetencija pismenosti, kompetencija višejezičnosti, matematička kompetencija te kompetencija u prirodoslovlju, tehnologiji i inženjerstvu, digitalna kompetencija, osobna i socijalna kompetencija te kompetencija učenja kako učiti, kompetencija građanstva, poduzetnička kompetencija, kompetencija kulturne svijesti i izražavanja.¹

Proučavajući objašnjenja i odrednice svake od navedenih kompetencija, možemo odgovoriti na ranije postavljeno pitanje: kako bismo ideje mogli pretvoriti u djelovanje potrebno je ovladati poduzetničkom kompetencijom te se njen razvoj i stjecanje postavlja kao važan zadatak suvremenog školstva. Iako se uz pojmove *poduzetnost* i *poduzetništvo* vežu uglavnom ekonomske konotacije, u ovom diplomskom radu pokušat će se objasniti njihova poveznica s odgojno-obrazovnim sustavom i način njihovog implementiranja u suvremene sustave odgoja i obrazovanja. Kako i na koji način najučinkovitije usvojiti znanja poduzetničkog poimanja i djelovanja? S obzirom na relativno apstraktne i mlađem uzrastu djece teško shvatljive pojmove, ovladavanje poduzetničkom kompetencijom trebalo bi se odvijati učenjem radeći, objašnjavajući teoriju kroz praksu primjenjujući temeljne postavke Deweyevog i Kolbovog iskustvenog učenja. *Čovjek uči dok je živ!*, narodna je poslovice koja nam ukazuje na to da se čovjekov život svodi na proces učenja, na usvajanje znanja i vještina koja će mu koristiti. Suvremena škola dužna je prilagođavati se zahtjevima društva kako bi se smanjio raskorak između stvarnih potreba i konačnog proizvoda koji izlazi iz obrazovnog sustava. Zbog toga se sve više ustraje na kurikulumu koji će biti temeljen na iskustvu, potičući korištenje efikasnih metoda za razvoj u životu primjenjivih kompetencija, smislenog znanja,

¹Preporuka Vijeća od 22. svibnja 2018. o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje. Dostupno na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN)

umjesto usvajanja mehaničkog. U diplomskom radu teži se objašnjenju temeljnih postavki iskustvenog učenja, počevši od konstruktivizma Johna Deweya, Kolbove teorije iskustvenog učenja te naposljetku i doživljajne pedagogije kako bismo taj koncept mogli prepoznati kao najbolji model za razvijanje poduzetničke kompetencije kod djece i mladih. Stoga će se ovaj rad zasnivati na pedagoškoj perspektivi poduzetništva ostavljajući po strani ekonomska poimanja tog koncepta s ciljem širenja interesnog područja ne samo znanstvenog, već i praktičnog polja pedagogije. Kako bismo u odgoju i obrazovanju mogli promicati vrijednosti poduzetništva, potrebno je temeljito upoznati njegove fundamentalne odrednice i protumačiti ih s pedagoškog gledišta.

Proučavajući preporuke Europske Unije o modelima odgoja i obrazovanja za poduzetništvo možemo zaključiti kako je državama članicama dana potpuna sloboda u kreiranju modela kojim će promicati razvoj poduzetničke kulture. Naime, svaka država stvara vlastite strategije i modele implementacije odgoja i obrazovanja za poduzetništvo u skladu sa svojim mogućnostima i stavom prema poduzetništvu kao ključnoj kompetenciji. Jedinstveni unificirani model na razini Europske Unije ne postoji, već se daju smjernice u kojima se naglašava važnost poduzetničkog obrazovanja te zahtjevi za razvoj vlastite strategije za implementaciju poduzetništva u odgojno-obrazovni sustav. Primjerice, Republika Hrvatska trenutačno nema nacionalnu strategiju za razvoj poduzetništva, već je ta tema obrađena unutar Nacionalnog okvirnog kurikulumu u vidu ishoda učenja. S druge strane, Austrija je razvila jasno definirani model poduzetničkog obrazovanja „TRIO-model“ prema kojem se poduzetničko obrazovanje uključuje u sve razine obrazovnog kurikulumu (Poduzetničko obrazovanje u školama u Europi, Izvješće Euridycea, 2016). S obzirom da se u svakom odgojno obrazovnom sustavu mogu pronaći različiti modeli i načini implementacije odgoja i obrazovanja za poduzetništvo, ova tema postaje vrlo zanimljiva i vrijedna zanimanja. Možemo reći kako je implementacija ključnih kompetencija dinamično područje razvoja obrazovne politike, te je potrebno kontinuirano promatrati i analizirati koje se sve strategije, pristupi i metode koriste u poticanju razvoja poduzetništva i poduzetnosti. Upravo je Centar izvrsnosti iz poduzetništva Varaždinske županije u ovom diplomskom radu prepoznat kao jedan od zanimljivih modela za razvoj poduzetničke kompetencije u Republici Hrvatskoj. S obzirom da u ideji navedenog modela prepoznajemo odrednice iskustvenog, aktivnog učenja, proveli smo studiju slučaja kako bismo dubinski istražili njegove specifičnosti, vrijednosti i ciljeve. Mišljenja smo da je Centar izvrsnosti iz poduzetništva jedinstveni model primjene iskustvenog učenja za razvoj poduzetništva te ga iz tog razloga smatramo vrijednim dublje

istražiti. U Centru izvrsnosti iz poduzetništva prepoznajemo intencionalni model odgoja i obrazovanja za razvoj poduzetničke kompetencije te ga smatramo vrlo uspješnim primjerom iskustvenog učenja za razvoj poduzetništva. Centar izvrsnosti iz poduzetništva zanimljiv je model ovladavanja poduzetničkom kompetencijom kroz simulaciju životnih situacija i poduzetničkih poduhvata. Studijom slučaja navedenog modela nastojimo potvrditi pretpostavku kako je za razvoj poduzetničke kompetencije najprimjereniji pristup upravo iskustveno učenje, a ova kvalitativna metoda kao metoda istraživanja odabrana je zbog složenosti samog koncepta poduzetništva.

Odgoj i obrazovanje za poduzetništvo trebalo bi promicati kao jedan od prioriteta suvremenog školstva, a u iskustvenom učenju možemo prepoznati model za uspješno savladavanje životnih problemskih situacija, jer učenje činjenjem, usvajanje znanja primjenjujući ih na svakodnevnim izazovima postaje imperativ za uspješno snalaženje u zahtjevima suvremenog društva.

2. PODUZETNOST U ODGOJNO-OBRAZOVNOM SUSTAVU

2.1. Određenje koncepta poduzetništva i poduzetnosti

Kako bismo mogli uspostaviti vezu između poduzetništva i obrazovnog sustava, potrebno je dati određenu teorijsku podlogu i osvrnuti se na temelje poduzetnosti i poduzetništva. Razmišljajući o terminima, zasigurno ćemo ih prvo povezati s gospodarstvom i posegnuti za ekonomskim značenjima. Takvo poimanje je vrlo često i ne možemo ga nazvati pogrešnim, ali predstavlja samo grebanje po površini vrlo složenog koncepta koji, kada se temeljitije prouči, ulazi u sve sfere čovjekova življenja i djelovanja. Iako na prvi pogled vrlo slični i često smatrani kao istoznačnice, termine *poduzetnost* i *poduzetništvo* ne bismo trebali koristiti kao sinonime. Prema Hrvatskom jezičnom portalu, definicija termina *poduzetnost* je „osobina onoga koji je poduzetan“², dok se termin *poduzetništvo* objašnjava kao „djelatnost poduzetnika“³. Poduzetnik je pak određen kao „pojedinac ili pravna osoba unosi inovacije ili unapređuje radni proces i preuzimanjem rizika nastoji ostvariti uspjeh na tržištu.“⁴ Prikazane definicije su relativno nedorečene jer ne daju točno određenje o kakvom radnom procesu ili djelatnosti je riječ. S obzirom da ih često čujemo u ekonomskim osvrtima, dobivaju i takav „gospodarski“ prizvuk, jer uzimajući u obzir tradicijski pristup poduzetništvu, tada taj koncept usko vežemo za područje ekonomije, za pokretanje i razvijanje posla (Baranović i sur. 2007).

Hisrich daje sljedeće određenje poduzetništva u kojem se ponovo ogleda ekonomska perspektiva: „proces stvaranja nečeg novog i vrijednog kroz posvećivanje vremena i truda, pretpostavljajući popratne financijske, fizičke i društvene rizike, i na kraju primanje nagrada u obliku novčanog i osobnog zadovoljstva i neovisnosti“ (Hisrich, 2011:8).

Zbog sve ubrzanijeg razvoja i kompleksnosti društvenog, a s tim i ekonomskog života, s vremenom se pojavila potreba za širenjem pojma poduzetništva izvan samih granica ekonomije. Zbog percepcije poduzetništva kao ljudskog djelovanja, ono je steklo i socijalni koncept, što je dovelo i do uvođenja pojma *socijalno poduzetništvo* (Baranović i sur., 2007). Sa sociološke točke gledišta, poduzetništvo i socijalne norme usko su povezane i u uzajamnom su odnosu, s obzirom da se ljudsko ponašanje i djelovanje vode važećim socijalnim normama (Luketić, 2013). Vođeni dedukcijom, dolazimo i do čovjeka, nosioca

² Hrvatski jezični portal. Dostupno na: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (18.03.2020.)

³ ibidem

⁴ ibidem

poduzetničke djelatnosti, koji sa svojim osobinama ličnosti, ponašanjem i stavovima čini psihologijski aspekt poduzetništva. U ovom radu, pogled na poduzetništvo s psihologijskog aspekta vrlo je značajan, s obzirom da je potrebno prepoznati kakve to odlike i vještine čine dobrog poduzetnika te naposljetku pronaći odgovarajuće načine da te karakteristike razvijamo kod djece već od najranije dobi. Pedagoški optimizam potiče nas da se vodimo idejom kako poduzetnikom može postati svatko i kako se uspješno poduzetničko razmišljanje može razviti kod svakog. Škrtić potvrđuje da je poduzetništvo način ponašanja, a ne specifična osobina ličnosti te zbog toga ne možemo tvrditi da je poduzetništvo sposobnost koju posjeduju samo pojedinci. Svatko može razviti sposobnosti i vještine poduzetničkog djelovanja, upitni su jedino načini i metode na koje će se to ostvariti (Škrtić, 2006).

Iz navedenog je vidljivo je kako je koncept poduzetništva moguće promatrati s različitih gledišta i sukladno tome govorimo o njegova tri aspekta: ekonomski, sociološki i psihologijski (Chell, 2008. u Luketić, 2013).

Ako potražimo općenitije definicije poduzetništva, uočavamo kako se poduzetništvo često opisuje kroz osobine i sposobnosti koje je potrebno razviti: „Poduzetništvo predstavlja sposobnost pokretanja određene akcije, poduzimanja aktivnost sa svrhom postizanja željenog cilja, (...) spremnost na borbu protiv prepreka, spremnost na neizvjesnost ishoda i rizik“ (Buble, 2006: 1). Kao jedno od bitnijih obilježja poduzetne osobe ističe se kreativnost u mišljenju i djelovanju. „Poduzetništvo je kreativni kapacitet pojedinca koji mu omogućuje da samostalno ili unutar organizacije u kojoj djeluje prepozna priliku i iskoristi ju u svrhu stvaranja nove vrijednosti ili ekonomskog uspjeha“⁵. Traženje prilika, stvaranje vrijednosti, način razmišljanja, zaključivanja i djelovanja samo su neke od odrednica poduzetništva koje je u ovome radu vrlo bitno naglasiti želimo li u nastavku poduzetništvo pokušati uklopiti u obrazovni program pomoću iskustvenog učenja (Timmons, Spinelli, 2003).

Nakon danih definicija možemo uočiti kako se u određenju poduzetništva možemo voditi dvama temeljnim pravcima: specifično ekonomsko razumijevanje te širi, socijalni pogled na poduzetništvo kao važan proces za postizanje dobrobiti društva (Luketić, 2013).

U raspravama o širem i užem shvaćanju poduzetništva sve se više teži k terminološkim izmjenama kako bi bilo lakše razlikovati socijalno od ekonomskog gledišta. Zbog toga dolazi do uvođenja novog termina *poduzetnost* koji bi i na semantičkoj razini trebao ukazati na širenje koncepta izvan striktno ekonomskog poimanja (Baranović i sur.

⁵ Commission of the European Communities (2003). Green Paper: Entrepreneurship in Europe. Brussels, COM(2003). Dostupno na: http://europa.eu/legislation_summaries/other/n2602_3_en.htm (18.03.2020.)

2007). U ovom radu koristit ćemo se terminom *poduzetnost* kada želimo napraviti određeni odmak od ekonomskog percipiranja, usmjerenosti na dobit i užeg shvaćanja poduzetništva. Smatramo da je taj termin samim time bliži pedagoškijskoj teoriji i praksi, no u vidu obrazovanja i kompetencija govorit ćemo o poduzetničkoj kompetenciji prema preporuci Europske komisije.

2.2. Poduzetnička kompetencija

Uzimajući u obzir kompleksnost cjelokupnog ljudskog znanja i iskustva, teško je postaviti standarde što sve osoba mora znati kako bi konkurirala za određeno radno mjesto. Zbog toga je bolje govoriti o razini osposobljenosti osobe, to jest o kompetencijama. Govorimo li da je netko kompetentan, tada ne mislimo samo na znanja koja ta osoba posjeduje, već i na njegove vještine, sposobnosti, stavove i stupanj osposobljenosti za izvršenje nekog posla. Kako bi se na prostoru Europske Unije uskladili obrazovni programi i regulirala konkurentnost radne snage doneseno je 8 ključnih kompetencija za koje se smatra da su nužne svakom pojedincu kao osnove za uspješno zapošljavanje. Među tim kompetencijama ističe se *inicijativnost i poduzetnost* koju nakon izmjene 2018. godine interpretiramo kao poduzetnička kompetencija. U Nacionalnom okvirnom kurikulumu (2011:45) navodi se sljedeće određenje kompetencije inicijativnost i poduzetnost:

„Odnosi se na sposobnost pojedinca da ideje pretvori u djelovanje, a uključuje stvaralaštvo, inovativnost i spremnost na preuzimanje rizika te sposobnost planiranja i vođenja projekata radi ostvarivanja ciljeva. Temelj je za vođenje svakodnevnoga, profesionalnoga i društvenoga života pojedinca. Također, čini osnovu za stjecanje specifičnih znanja i vještina potrebnih za pokretanje društvenih i tržišnih djelatnosti.“⁶

U Preporuci iz 2018. godine primjećujemo kako je do najveće promjene došlo samo u nazivu kompetencije: *inicijativnost i poduzetnost* zamijenio je termin *poduzetnička kompetencija* koja, kako je objašnjeno, u sebi podrazumijeva inicijativnost i smisao za djelovanje.⁷

⁶ Nacionalni okvirni kurikulum (NOK). Dostupno na:

https://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf (22.03.2020.)

⁷ Preporuka Vijeća od 22. svibnja 2018. o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje. Dostupno na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN)

Vijeće Europe⁸ navodi kako „poduzetništvo ima aktivnu i pasivnu komponentu: ona uključuje sklonost da sami unosimo promjene te sposobnost da prihvaćamo, podržavamo i prilagođavamo inovacije vanjskih čimbenika. Poduzetništvo podrazumijeva prihvaćanje odgovornosti za vlastite postupke bilo pozitivne ili negativne, razvijanje strateške vizije, postavljanje ciljeva i njihovo postizanje te motiviranost za njihov uspjeh“.

Koje to osobine ili ponašanja razlikuju osobe s dobro razvijenom poduzetničkom kompetencijom od osoba kod kojih ta kompetencija nije dovoljno izražena? Prema Sedlan-Konig (2012), pojedinci s dobro razvijenom poduzetničkom kompetencijom bolje obrađuju, pohranjuju i dohvaćaju informacije te ih lakše koriste, od onih osoba koje nisu radile na razvijanju te kompetencije. Samim time, osobe koje se bolje snalaze u primanju i korištenju informacija iz okoline uspješnije izvršavaju radne zadatke i postaju konkurentnije na tržištu rada.

Tkalec (2012) pak navodi kako je poduzetnička kompetencija nužna u svim sferama čovjekovog života i djelovanja, primjerice u sportu, umjetnosti, pravu, medicini i brojnim drugim zanimanjima. „Djelatnost u svakom zanimanju zahtijeva poduzetničke kompetencije (koje opet čine jedinstvo znanja, vještina i stavova ovisno o kontekstu)“ (Tkalec, 2012:22). Osim osnovnih obilježja poduzetničke kompetencije koja su navedena u Nacionalnom okvirnom kurikulumu, da bi pojedinac njome ovladao, treba posjedovati komunikacijske i menadžerske vještine, biti informatički pismen, imati stavove usmjerene k otvorenosti i fleksibilnosti (Caird, 1992.; prema Kuip i Verheul, 2003.:9 u Baranović i sur. 2007). Potrebni odlikama dobrog „poduzetnika“ se procjenjuju i vještine poput snalaženja u timskom radu, sposobnosti vođenja projekata i nadgledanja, pregovaranja, analiziranja te dobra procjena (Luketić, 2013). O karakteristikama poduzetne osobe raspravljalo se i unutar Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) te su donesene sljedeće odrednice: poduzetna osoba je aktivna i samostalna, samouvjerena, odlučna i puna samopouzdanja, osposobljena za djelovanje i preuzimanje rizika i odgovornosti, ima razvijene sposobnosti ostvarivanja komunikacije te planiranja i organiziranja (OECD/CERI, 1989:36 u Luketić, 2013). Ova, kao i prethodne definicije pomažu nam u razumijevanju složenosti poduzetničke kompetencije te uz pomoć teorijskog razmatranja dobivamo uvid na što se moramo usredotočiti u odgojno-obrazovnom procesu ako je kod učenika želimo razviti.

Vidljivo je kako se poduzetnička kompetencija sastoji od mnogobrojnih elemenata te se zbog toga oni svrstavaju u tri sljedeće kategorije. Kognitivna kategorija podrazumijeva

⁸ Vijeće Europe, 2004.a, 2004.b

efikasno upravljanje uvjerenjima, razmišljanjem i očekivanjima, dok se u afektivnu svrstava upravljanje emocijama i stavovima. Bihevioralna kategorija odnosi se na upravljanje namjerama i usmjerenost prema cilju (Sedlan Konig, 2013).

Temeljna pitanja koja se javljaju uz poduzetničku kompetenciju jesu: kako i na koji način kod učenika razvijati poduzetničku kompetenciju, koja su to znanja i vještine nužni za njen razvoj, u kojoj dobi su djeca spremna razvijati poduzetničku kompetenciju, koji su to oblici rada i učenja koji će pogodovati njenom razvoju i kakvo pedagoško djelovanje je najučinkovitije kako bi se usvojio poduzetnički način razmišljanja. Razlog postavljanja ovih pitanja i nužnost odgovaranja na njih sastoji se u činjenici da poduzetništvo donosi pozitivne promjene u društvu i pokretač je razvoja te je u interesu našeg društva da u odgojno obrazovnom programu posvetimo pažnju razvoju pedagoške perspektive poduzetništva. Poduzetnička kompetencija se često opisuje kao vrlo složena, s brojnim kompetencijskim sastavnicama iz razloga što se primjenjuje u svim aspektima života, omogućava pojedincima samoakualizaciju, ali istovremeno doprinosi i razvoju cjelokupne zajednice. Konceptualni model poduzetničke kompetencije sastoji se od tri glavna kompetencijska područja (*ideje i mogućnosti, resursi, aktivnosti*) koja obuhvaćaju čak 15 kompetencija koje zajedno čine poduzetničku kompetenciju. Podjela na tri područja naglašava bit poduzetničke kompetencije: sposobnost pretvaranja ideja i mogućnosti u akciju aktiviranjem različitih resursa. Poduzetnost kao odlika osobnosti obuhvaća kreativnost, uočavanje prilika, mogućnost suradnje s drugima, učenje kroz iskustvo, planiranje, financijsku i ekonomsku pismenost, preuzimanje inicijative, samoeфикаsnost i ostale sastavnice koje pokazuju izrazitu složenost poduzetničke kompetencije te svjedoče vrlo širokom shvaćanju samog pojma *poduzetnost* (Bacigalupo i sur., 2016).

2.3. Odgoj i obrazovanje za poduzetništvo

Zašto je odgoju i obrazovanju za poduzetništvo potrebno posvećivati pažnju? Povrh socijalne i ekonomske dimenzije, u suvremenom diskursu postaje sve važnije sagledavati i pedagošku dimenziju poduzetništva. Naime, istraživanja pokazuju kako se poduzetnici ne rađaju, već to postaju, a pedagoški optimizam dozvoljava nam istaknuti kako se poduzetnička kompetencija kroz svoje sastavnice, a isto tako i poduzetnost mogu poticati i razvijati primjerenim odgojno-obrazovnim djelovanjem. Važnost se ogleda u nekoliko razloga: obrazovanje osobi daje osjećaj samopouzdanja i neovisnosti, pruža pojedincima alternative u

poslovnom svijetu i karijeri, proširuje horizonte a samim time pruža znanja za razvoj novih mogućnosti (Reynolds, et al., 1999. u Huđek, Širec, 2019). Razmatrajući poduzetništvo s pedagoškog gledišta, odmičemo se gospodarskog i ekonomskog značenja te u prvi plan stavljamo čovjeka kao kompetentnog pojedinca osposobljenog za život koji teži samoaktualizaciji. Bez ustručavanja možemo tvrditi kako je za kvalitetu življenja u suvremenom društvu čovjeku potrebna poduzetnička kompetencija. Cjeloživotno učenje, koje je danas svojevrsni imperativ od pojedinca traži da bude sposoban, poduzetan, spreman na rizik i iskorištavanje prilika, kreativan i ustrajan, što u konačnici dovodi do čovjekovog osobnog rasta i razvoja. Samoaktualizacija pojedinca utječe na društvo u cjelini, doprinosi razvoju zajednice te potiče pozitivne promjene. Ovdje ističemo veliku odgovornost i ulogu obrazovnog sustava koje mladom čovjeku mora pružiti priliku za stjecanje temeljnih kompetencija, uključujući poduzetničku. Ovakav humanistički pristup poduzetništvu dozvoljava nam tvrditi kako je poduzetništvo društveno-kulturna i odgojno-obrazovna vrijednost koju je potrebno promicati i poticati jer usvajanjem poduzetničke kompetencije čovjek dobiva snagu za suočavanjem s društvenim i gospodarskim promjenama, dobiva mogućnost postati pokretač pozitivnih promjena te postati nositelj napretka u društvu. Zadaća odgojno obrazovnih sustava ogleda se u promicanju pozitivnih društvenih i osobnih vrijednosti stoga je znanstveni interes za poduzetništvo u području pedagogije veoma relevantan i poželjan.

Činjenica je kako se poduzetnici ne rađaju te smo ranijim definicijama pokazali kako se poduzetnička kompetencija razvija kroz obrazovanje i različite životne situacije. Tafra (2011) navodi kako je potrebno razlikovati širi i uži koncept obrazovanja za poduzetništvo, pri čemu je uži koncept obrazovanja za poduzetništvo u funkciji osposobljavanja osobe za pokretanje vlastitog poduzeća i upravljanja njime, dok širi koncept označava razvijanje poduzetničkih sklonosti, poduzetničke kompetencije i načina razmišljanja i djelovanja. Uže poimanje obrazovanja za poduzetništvo odvija se većim djelom u sklopu visokoškolskog obrazovanja ili putem različitih oblika neformalnog obrazovanja, no u ovom radu u središtu našeg interesa je širi koncept obrazovanja za poduzetništvo. To je naziv za programe, projekte i inicijative koji se provode na predtercijarnim razinama odgoja i obrazovanja: na predškolskoj, osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj razini. Kao i ostali dijelovi kurikuluma, obrazovanje za poduzetništvo podrazumijeva ciljeve učenja i poučavanja, željene ishode učenja, nastavne metode, kao i sadržaje učenja (Luketić, 2013).

Prema naputcima Europske Unije u središte interesa odgojno-obrazovnih institucija i djelatnika trebalo bi staviti razvijanje temeljnih kompetencija kod učenika, a za svaku od njih predloženi su načini ostvarivanja tog cilja. Isto vrijedi i za poduzetničku kompetenciju za koju su predviđena tri oblika implementacije u osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje. Obrazovanje za poduzetnost i razvijanje poduzetničke kompetencije može se razvijati kroz međupredmetnost različitih nastavnih predmeta, što zapravo označuje da se znanja stečena učenjem različitih predmeta međusobno povezuju i nadograđuju. Nastavni sadržaj organiziran je na način da se u podjednako vrijeme iz različitih predmeta uči sličan ili međusobno povezivi sadržaj, koji se učenicima prezentira s nekoliko različitih perspektiva te im se na taj način pokazuje primjenjivost sadržaja u stvarnom životu. Drugi oblici implementacije poduzetništva su integracija kroz sadržaj postojećih nastavnih predmeta te razvijanje poduzetništva kroz posebne nastavne predmete. Valja napomenuti kako se tako složeni koncept kao što je poduzetnička kompetencija mora razvijati kroz cijeli život te da znanja, vještine, stavovi i sposobnosti stečene tijekom obaveznog obrazovanja predstavljaju samo temelj koji se treba nadograđivati putem cjeloživotnog učenja kroz različite oblike formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja (Luketić, 2013). Europska komisija tu ističe važnost ugrađivanja iskustva iz stvarnog života i učenje na temelju rješavanja problema u sve discipline od primarne razine obrazovanja nadalje te poticanje poduzetničkih vještina novim i kreativnim načinima poučavanja. Također, nastojanje je da svi mladi trebaju imati mogućnost steći barem jedno praktično poduzetničko iskustvo za vrijeme obaveznog obrazovanja.⁹

Europska Unija nastoji stvoriti najkonkurentnije tržište, stoga redovito državama članicama pomaže u razvijanju strategija za poduzetničko obrazovanje. Bitno je napomenuti kako cilj poduzetničkog obrazovanja nije nužno pokretanje vlastitog posla, već stjecanje vještina i osobina (poput prepoznavanja dobrih poslovnih prilika, samoodgovornosti, ambicioznosti, uključenosti u društvo) koje će im biti nužne i u ostalim profesionalnim djelatnostima, što će u konačnici utjecati na gospodarski rast (Huđek, Širec, 2019).

S obzirom da je Republika Hrvatska punopravna članica Europske Unije, dužna je slijediti smjernice i u kontekstu obrazovanja za poduzetništvo. Sukladno tome, Vlada Republike Hrvatske je 2010. godine usvojila dokument „Poduzetna Hrvatska - Strategija učenja za poduzetništvo 2010.–2014.“ Ta fra piše kako strategija zapravo predstavlja okvir za stvaranje društva koje će biti usmjereno poduzetništvu i obrazovanja koje će ga poticati. Jedan

⁹ Eur – Lex (2017b). Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?qid=1423750986387&uri=CELEX%3A52012DC0669>

od ciljeva koji se tim htio postići je ekonomski rast i razvoj Hrvatske, smanjenje stope nezaposlenosti, povećanje izvoza i domaće proizvodnje te povećanje konkurentnosti. Osim toga, bitan cilj strategije bio je implementirati učenje i osposobljavanje za poduzetništvo u sve oblike učenja i razine obrazovanja. Nažalost, navedena strategija nije aktualizirana, a provedene mjere nisu bile podvrgnute nikakvoj evaluaciji, stoga ne možemo potvrditi jesu li bile efikasne i ostvarile zadane ciljeve (Tafra, 2011).

Iako ne možemo procijeniti je li strategija bila uspješna, možemo reći kako je poslužila kao pokretač za okrugle stolove i druge rasprave o važnosti obrazovanja za poduzetništvo pa tako i za razvoj E4E koncepta (*Education for Entrepreneurship*). Ideja E4E objedinjuje razna ministarstva i udruge koji zajedno doprinose razvoju obrazovanja za poduzetništvo kroz osnivanje brojnih radionica, aktivnosti u vrtićima, financiranje školskih zadruga, osnivanje učeničkih vježbeničkih tvrtki, uvođenje poduzetništva kao predmet u srednje škole i kao izborni predmet na neekonomskim fakultetima. Nadalje, donesena je i Strategija razvoja poduzetništva žena u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2014.-2020., koja traži temeljite promjene u sustavu obrazovanja zbog nedovoljne educiranosti o razvoju ženskog poduzetništva (Šimunković i sur., 2019). „Sadašnje stanje uključenosti nekih od oblika obrazovanja za poduzetništvo kao i sve veća svijest menadžmenta obrazovnih institucija i odgajatelja, učitelja i nastavnika realno omogućava kvalitetnu, brzu i uspješnu implementaciju obrazovanja za poduzetništvo u obrazovni sustav Hrvatske (...)“ (Tafra, 2011:31).

No, s druge strane, podaci govore kako je poduzetništvo u osnovnoškolskom obrazovanju u Hrvatskoj zapravo marginalizirano te se spominje ovisno o interesima i upućenosti nastavnog osoblja i ravnatelja. Stoga, može se reći kako je obrazovanje za poduzetništvo nedovoljno prisutno u hrvatskim osnovnim školama te da su prisutne velike razlike među njima (Singer i dr., 2011. u: Manojlović, 2016). Nadalje, rezultati provedenog istraživanja pokazuju nisku razinu učinaka poduzetničkog obrazovanja u školama i među učenicima osnovnih škola u Hrvatskoj, što zapravo zahtijeva veću angažiranost i promjene u shvaćanju važnosti razvoja poduzetničke kompetencije (Manojlović, 2016).

2.4. Odgoj i obrazovanje za poduzetništvo u praksi

Uzimajući u obzir veliku autonomiju u odlučivanju na koji način će se odgoj i obrazovanje provoditi unutar obrazovnog sustava pojedine države, pretpostavka je kako na području Europske Unije, ali i u svijetu postoji mnogo različitih modela implementacije poduzetništva na svim razinama obrazovanja. Naveli smo tri moguća pristupa poučavanju poduzetništva: kroz međupredmetne teme, kao zaseban obvezni nastavni predmet ili dio obveznih predmeta te kao izborni nastavni predmet ili dio izbornih predmeta. Sloboda koja je dana obrazovnim sustavima omogućuje odabir jednog ili kombinaciju svih navedenih pristupa, zato ne čudi podatak o postojanju velikog broja programa obrazovanja za poduzetništvo u razvijenim zemljama svijeta. Kada je riječ o primarnom obrazovanju, u četrnaest zemalja Europske Unije poduzetničko obrazovanje integrirano je u obvezne predmete, dok se na nižoj sekundarnoj razini u 21-oj državi primjenjuje međupredmetni pristup. Primjerice u Danskoj se poduzetništvo poučava kao zaseban izborni predmet, a u Rumunjskoj je integrirano u obvezne nastavne predmete kao što su „Osobni razvoj“, „Građanski odgoj“, „Tehnološko obrazovanje“, „Građanska kultura“ i „Ekonomija“. Poduzetničko obrazovanje u Škotskoj postalo je uvriježeno nakon provođenja strategije „Odlučni da uspiju: pregled poduzetništva u obrazovanju“ te škotska vlada pridaje veliku pozornost poduzetništvu i inovacijama, a učenje o tim temama implementirano je u cijeli kurikulum (Poduzetničko obrazovanje u školama u Europi, Izvješće Euridycea, 2006).

Veliku ulogu u odgoju i obrazovanju za poduzetništvo imaju programi koje osmišljavaju i provode različite agencije, većinom financirane sredstvima Europske Unije. Programi su usmjereni na poticanje razvoja poduzetničke kulture i svijesti kod mladih no ne možemo ih smatrati odgojno-obrazovnim modelima jer ih ne osmišljavaju škole već posredničke agencije. Primjer takvog programa je „Postignuća mladih“ (eng. *Junior Achievement International*) koji slovi kao najzastupljeniji program odgoja i obrazovanja za poduzetništvo u koji se uključuje više od osam milijuna učenika godišnje (Luketić, 2013) Programi odgoja i obrazovanja za poduzetništvo koji se provode u zemljama svijeta mogu se grupirati u tri kategorije: (1) modeli s izrazitim naglaskom na poslovni kontekst, (2) modeli koji podrazumijevaju širu perspektivu poduzetništva bez izrazito poslovnog konteksta, te (3) mješoviti pristupi odgoju i obrazovanju za poduzetništvo (Hytti, 2002).

Veća autonomija u odlučivanju i kreiranju odgojno obrazovnih modela za razvoj poduzetništva za sobom povlači i veću odgovornost, stoga je vrlo važno kontinuirano pratiti i

vrednovati postojeće modele kako bismo mogli donositi zaključke o njihovoj efikasnosti te procjenjivati koji model treba slijediti. Istraživanja koja se provode s ciljem evaluacije postojećih modela vrlo su značajna te vode k stvaranju najprikladnijeg i najefikasnijeg modela odgoja i obrazovanja za poduzetništvo. No, podaci dosadašnjih istraživanja pokazuju kako zasad ni jedna od država članica Europske Unije nije u potpunosti integrirala poduzetničko obrazovanje u školama (Poduzetničko obrazovanje u školama u Europi, Izvješće Euridycea, 2006).

2.5. Modeli obrazovanja za poduzetništvo u Hrvatskoj

Kako je ranije navedeno, poduzetništvo se u obrazovni sustav može implementirati kao zaseban nastavni predmet ili kao međupredmetna tema koja se obrađuje kroz različite nastavne predmete te je taj pristup u kontekstu europskih zemalja prepoznat kao najzastupljeniji. Hrvatska se ugleda na ostale države članice te u Nacionalnom okvirnom kurikulumu navodi poduzetništvo kao međupredmetnu temu. Neki od načina provođenja teme poduzetništva su dodatne, izvannastavne aktivnosti, radionice, praktična nastava, učeničke zadruge, projekti na razini škole, u centrima izvrsnosti iz poduzetništva, dok se u srednjim školama poduzetništvo pojavljuje kao zaseban nastavni predmet (Posavec, 2017).

U Odluci o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Poduzetništvo za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj¹⁰ navode se tri domene za realizaciju kurikuluma navedene međupredmetne teme: promišljaj poduzetnički, djeluj poduzetnički te ekonomska i financijska pismenost. Preporuke za realizaciju učenja i poučavanja poduzetništva kao međupredmetne teme sastoje se u povezivanju sadržaja različitih nastavnih predmeta, a naglašava se kako svi učitelji u određenoj mjeri poučavaju poduzetništvo i to suradnjom s lokalnom zajednicom i s drugim školama. Ističe se kako se mogućnosti za usvajanje poduzetništva nalaze u projektnom radu, učeničkim projektima te na satovima razrednika. Prema navedenoj odluci, škola mora biti otvorena prema zajednici, organizirati posjete gospodarskim i državnim ustanovama te stvarati poticajno okruženje za učenje. Poželjnim se navode i sljedeći izborni programi: učeničke zadruge ili vježbovne tvrtke, a naglasak se

10

Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Poduzetništvo za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Narodne novine. 2019. URL- https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_157.html

stavlja na aktivno učenje, simulacije stvarnih životnih i poslovnih situacija, suradnički rad te mentorsku ulogu nastavnika.

Model učeničkih zadruga kao oblik izvannastavnih aktivnosti pojavio se u hrvatskim školama još u 19. stoljeću i vezan je uz osnovnoškolsko obrazovanje. Rad zadruge sastoji se od različitih proizvodnih aktivnosti, koje su često vezane uz prirodu, kulturnu baštinu i očuvanje tradicije. Učenici izrađuju različite predmete (ukrase, prehrambene proizvode, rukotvorine), plasiraju svoje proizvode na tržište i tako nerijetko ostvaruju i materijalne prihode. Aktivnosti koje se odvijaju u učeničkim zadrugama najčešće ovise o sredini u kojoj se škola nalazi te o angažmanu nastavnika i drugih djelatnika škole. Učeničkim zadrugama potiče se poduzetničko djelovanje kod učenika i one predstavljaju jedan od načina kako se poduzetništvo može uspješno uključiti u odgojno-obrazovni sustav. Kroz učeničke zadruge se učenici direktno povezuju sa svijetom rada, upoznaju potrebe tržišta, uče kako planirati proizvodnju, a naposljetku i kako proizvoditi i plasirati svoj proizvod na tržište. Bitno je naglasiti da učenici sudjeluju u svim segmentima rada te uz pravilno mentoriranje nastavnika mogu usvojiti znanja, vještine i stavove koji predstavljaju ključne temelje za razvoj poduzetničke kompetencije (Posavec, 2011).

Kada gledamo modele obrazovanja za poduzetništvo na razini srednjih škola, trebamo istaknuti i vježbeničke tvrtke koje izravno doprinose razvoju poduzetničkih vještina kod učenika. To su virtualne učenike tvrtke koje rade na principu stvarnih tvrtki, posluju na virtualnom tržištu, ali surađuju sa stvarnim gospodarskim tržištem (Arambašić i sur., 2009, u: Šimunović, 2019). U vježbeničkim tvrtkama simulira se uredsko poslovanje, nabava, prodaja, marketing, financije, računovodstvo, a u učionicama koje su transformirane u urede stječe se dojam stvarnog poslovanja i vođenja tvrtke. Kako bi motivacija učenika za rad u vježbeničkim tvrtkama bila veća, organiziraju se sajmovi na razini države, gdje učenici prezentiraju svoj rad i povezuju se s drugim tvrtkama. Ovaj model za razvoj poduzetništva u srednjim školama usmjeren je na savladavanje zadataka i procesa koji se odvijaju u stvarnom životu i u radu stvarnih tvrtki na tržištu rada. Važan cilj koji se želi ostvariti putem vježbeničkih tvrtki je poticanje učenika na razvijanje interesa za bavljenje određenim poslovima unutar tvrtke te shvaćanje cjelokupnog sustava poslovanja firme. Osim toga, učenici razvijaju komunikativnost, vještine timskog rada, kreativnost te preuzimaju vlastitu odgovornost za krajnji uspjeh vježbeničke tvrtke (Šimunović, 2019). Iako su vježbeničke tvrtke usmjerene na razvoj poduzetništva u užem, ekonomskom smislu, učenici stječu vještine i navike koje direktno utječu na razvoj poduzetničke kompetencije, prvenstveno kreativnosti,

snalažljivosti i inicijativnosti. Također, simulacija poslovnog okruženja i obaveza daje im temelj za shvaćanje tržišnih odnosa u stvarnom životu te na taj način učenici stječu iskustvo praktičnog rada, a ne samo teorijska znanja.

Odgovaj i obrazovanje za poduzetništvo provodi se i na tercijarnoj razini obrazovanja kroz model poduzetničkih inkubatora. Glavna zadaća inkubatora je omogućiti prostor novim, malim poduzetnicima i tvrtkama te im na taj način pružiti podršku i stručnu pomoć u razvoju. Osim prostorne infrastrukture, korisnicima su na raspolaganju i stručne savjetodavne usluge, poslovna podrška te usluge informiranja kako bi im se čim više olakšali prvi poduzetnički koraci (Čizmadija, Stanković, 2011).

„Studentski poduzetnički inkubatori dobar su metodičko - didaktički model koji se koristi u edukaciji mladih poduzetnika i koji potiče poslovnu aktivnost i stvaranje poduzetničkog razmišljanja kod studenata istovremeno poboljšavajući suradnju i povezanost obrazovnih i istraživačkih institucija s poslovnim sektorom.“ (Šimunković, 2016:67).

2.5.1. Centar izvrsnosti iz poduzetništva

Proučavajući postojeće modele hrvatskog obrazovnog sustava za promicanje i razvoj poduzetničke kulture naišli smo na zanimljiv spoj učenja za poduzetništvo i iskustvenog učenja koji od 2010. godine djeluje u Varaždinskoj županiji. Riječ je o Centru izvrsnosti iz poduzetništva sa sjedištem u Gospodarskoj školi Varaždin. Varaždinska županija ističe se u radu s darovitim učenicima kroz različite centre izvrsnosti, primjerice za matematiku, kemiju, fiziku, biologiju, likovnu umjetnost, nacionalnu povijest, hrvatski jezik, komunikaciju, za nove tehnologije, za informatiku te Centar izvrsnosti iz poduzetništva. Kroz projekte centara izvrsnosti Varaždinska županija postala je jedini u Hrvatskoj Europski centar za darovite (URL1).

Centar izvrsnosti iz poduzetništva namijenjen je učenicima osnovnih i srednjih škola, a mentorski rad i rad u malim grupama osigurava učenicima aktivno sudjelovanje u realizaciji programa. Centar nudi tri različita program s obzirom na uzrast učenika: „Mali kreativac“ za učenike od 5. do 8. razreda osnovne škole, program „Financijska pismenost“ koji je namijenjen učenicima 1. i 2. razreda srednje škole te program „Poduzetništvo budućnosti“ za učenike 3. i 4. razreda srednje škole. Pohadanje centra je besplatno te je samim time dostupno svakom učeniku. Nastava se odvija subotom, a broj polaznika je ograničen na 10 – 20 učenika s obzirom na program kako bi se osigurao kvalitetan mentorski rad na praktičnim zadacima te

aktivno uključivanje svakog učenika. Mentori u Centru su nastavnici Gospodarske škole Varaždin te vanjski suradnici, većinom ekonomske struke koji učenicima prenose praktična znanja i vještine. Kroz takvu organizaciju rada predavači Centra izvrsnosti iz poduzetništva potiču razvoj poduzetničke kulture u društvu te direktno provode učenje za poduzetništvo kao ključnu kompetenciju u obrazovni sustav (Prilog 1). Drugi primjer centra izvrsnosti iz poduzetništva u Hrvatskoj pojavio se u Splitu te svojim aktivnostima predstavlja poduzetništvo te razvoj poduzetničke kompetencije kao vrlo važnu sastavnicu u odgoju i obrazovanju mladih. Ovaj model odgoja i obrazovanja za poduzetništvo smatramo vrlo zanimljivim i vrijednim analiziranja, stoga će se program i rad Centra izvrsnosti iz poduzetništva Varaždinske županije detaljnije istražiti u metodološkom dijelu rada.

3. ISKUSTVENO UČENJE

3.1. Konstruktivistički pristup učenju Johna Deweya

Razmišljajući o definiranju učenja dolazimo do činjenice da čovjek ulazi u taj proces svojim rođenjem i da se veći dio našeg života odvija u učenju. Prvotno učimo ponašanja koja su nam nužna da bismo mogli živjeti, zatim u školi učimo sadržaje koji su nam potrebni da bismo mogli ući u svijet rada, a nakon toga učimo kako se održati u tom svijetu i odgovarati na svakodnevne poslovne i životne izazove. Svakodnevno učimo i o međuljudskim odnosima, o funkcioniranju društva oko nas te o samima sebi te možemo zaključiti kako je učenje nezaobilazni i neophodni proces u ljudskom životu. No, kako se odvija proces učenja i učimo li svi na isti način? Učenje se definira kao proces koji dovodi do promjene u čovjekovom ponašanju i doživljavanju. Pod utjecajem primljenih informacija dolazi do kognitivne, afektivne ili psihomotoričke promjene i na taj način pojedinac stvara iskustvo i doživljava određene promjene (Zarevski, 2002).

Postoji mnogo modela koji objašnjavaju kako čovjek usvaja znanja i kako se proces učenja odvija. Neki od njih su primjerice operantno uvjetovanje, učenje uvidom, metoda pokušaja i pogreški, učenje po modelu i slično (Pranjić, 2005). Jednako tako postoje brojne teorije koje objašnjavaju kako čovjek dolazi do znanja, odnosno kako čovjek uči. U ovom diplomskom radu pobliže će se objasniti konstruktivizam kao teorija koja učenje podrazumijeva kao aktivno konstruiranje znanja s obzirom da ona predstavlja temelj razumijevanja koncepta iskustvenog učenja (Babić, 2007).

Konstruktivizam počiva na radovima Jeana Piageta koji je proučavao djetetov razvoj, a glavni uzrok promjena tijekom razvoja vidi u međudjelovanju djeteta i okoline. Dijete aktivno usvaja podražaje iz okoline i pritom dolazi do njegovog razvoja. Njegova teorija kognitivnog razvoja naziva se još i konstruktivistička teorija (Vizek Vidović i sur, 2014). Principi razvoja, kako ga vidi Piaget pokušavaju se uklopiti i u nastavu, pri čemu se nastava shvaća kao poticaj za konstruiranje znanja procesom učenja.

John Dewey, zagovornik konstruktivističkog pristupa u nastavi, naglasak stavlja na pitanje kako se djetetovo znanje konstruira i kakva nastava mora biti da bi došlo do procesa učenja. Učeniku se pripisuje aktivna uloga, naspram dotadašnje pasivne uloge receptora znanja, a nastavniku uloga mentora kojem je zadatak omogućiti poticajnu okolinu za učenje, stvoriti problemske zadatke i situacije te na taj način kod učenika potaknuti konstruiranje

novih znanja. Kao kritika tradicionalnoj nastavi, zahtijevaju se aktivni oblici učenja, poticanje samostalnog istraživanja i otkivanja stvarnosti te konstruiranja vlastitih mentalnih struktura kod učenika (Palekčić, 2015). Sukladno tome, Dewey ističe da je dijete aktivno biće koje najbolje uči činjenjem, radeći te naglašava važnost znanja koje dijete stekne samostalno. Svoje teorijske postavke realizirao je brojnim radionicama, aktivnostima djece u školskom vrtu, laboratorijima te većim dijelom izvan klasične učionice, a začetnik je ideje o projektnoj nastavi (Matijević, 1999).

Konstruktivizam je svojim idejama i postavkama napravio značajan odmak od dotadašnjeg pogleda na učenje, nastavu i stjecanje znanja. Učenje se promatra kao aktivan proces u kojem učenik samostalno konstruira znanje jer se ono ne može prenositi. Za konstruiranje novog znanja vrlo su bitna prethodna iskustva koja se nadograđuju. To znači da se postojećim strukturama u čovjekovoj svijesti pridaju nova značenja i uspostavljaju novi odnosi te se na taj način novo znanje umrežava s već ranije usvojenim. Temeljni preduvjet za stvaranje znanja je značenje, jer učenje za učenika treba posjedovati smisao. Ako učenik ne vidi smisao u tome što uči, neće konstruirati znanje, već će ga smatrati nepotrebnim i neprimjenjivim (Kovačević, Mušanović, 2012).

Ovakvo shvaćanje promijenilo je dinamiku u razredu, ulogu učitelja te pogled na aktivnosti učenika. S obzirom da se znanje aktivno konstruira u učenikovoj svijesti, u prvom planu su aktivnosti poput istraživanja, angažiranja, propitivanja, rješavanja problema, formuliranje vlastitih ideja, donošenje samostalnih zaključaka. Nastavnikova uloga je promijenjena u potpunosti: nastavnik više ne prenosi znanje, već usmjerava nastavni proces, potiče učenikovu znatiželju, navodi ga na postavljanje pravih pitanja, preuzima ulogu voditelja te se više ne postavlja kao jedini autoritet. Možemo vidjeti kako se konstruktivistički razred u mnogome razlikuje od tradicionalnog razreda u kojem nastavnik ima glavnu riječ, a sadržaj nastave prati sadržaj udžbenika s intencijom isporučivanja što veće količine sadržaja (Quay, Seaman, 2013). Nastavnik ohrabruje učenike i potiče ih da nadilaze činjenična znanja tako da povezuju i analiziraju koncepte, zauzimaju stavove te brane vlastite ideje, a naglasak je na korištenju problema iz stvarnog života. Učenicima se nude stvarne životne situacije, problemi i činjenice te ih na taj način povezuju s prethodnim iskustvima te stvaraju nove predodžbe i konstruiraju znanje (Kovačević, Mušanović, 2012).

John Dewey istaknuo je kružni proces koji se odvija u prirodi kroz tri faze, a povezuje iskustvo i učenje. Proces započinje promatranjem okolinskih uvjeta i situacija, a zatim se javlja svijest o prethodnim sličnim iskustvima, akcijama i znanju koje se steklo ranije na

vlastitoj koži ili prikupljajući informacije i savjete od drugih s puno većim iskustvom. Proces završava prosudbom promotrenog i definiranjem značenja koje ta situacija ima za pojedinca (Dewey, 1938: 68–69 u: Quay, Seaman, 2013). Vodeći se konstruktivističkim načelima R. Bybee razvija model nastave pod nazivom *Pet E*, koji se sastoji od pet faza: *Engage* (uključi se), *Explore* (istražuj), *Explain* (objasni), *Elaborate-Extend* (elaboriraj-proširi), *Evaluate* (ocijeni). U prvoj fazi učenici se susreću s novim problemom, zadacima i informacijama te se na taj način uključuju u nastavu. Nastavnikova uloga je pritom vrlo važna jer on mora motivirati učenike, privući njihovu pozornost i pomoći im da uspostave vezu s prijašnjim iskustvom i povežu problem sa stvarnim životom. *Explore* faza od učenika traži da se aktiviraju te da različitim metodama istraže i propitkuju zadani problem, postavljaju i testiraju hipoteze. U ovoj fazi nastavnik podupire učenike, potiče ih da misle slobodno, no zadržava ih unutar zadane problematike. Nakon istraživačke faze potrebno je formirati objašnjenja i zaključke vlastitim riječima (*Explain*), obraniti svoje stavove i ideje te ih razmijeniti s ostalim učenicima. U *Elaborate-Extend* fazi učenici povezuju donesene zaključke s prethodnim znanjima, pokušavaju ih primijeniti u sličnim situacijama te na taj način proširuju svoje shvaćanje i izvan učionice. Posljednju fazu ocjenjivanja (*Evaluate*) provodi nastavnik koji mora dati vlastitu procjenu usvojenosti gradiva kod učenika te potražiti promjene u učenikovom shvaćanju i ponašanju. Do evaluacije može doći samo strpljivim promatranjem učenikovog rada, mišljenja i ponašanja. (ibidem)

John Dewey je svojom kritikom tradicionalne nastave i tradicionalnog shvaćanja procesa učenja pokrenuo proces promjena u nastavi. Kao zagovaratelj učenja radeći, stavio je u fokus iskustvo koje smatra pokretačem konstrukcije znanja. Iako su i njegovoj teoriji upućene brojne kritike, primjerice prevelika usmjerenost na praktična znanja i nemogućnost primjene koncepta „učenje radeći“ u usvajanju neizostavnih teorijskih činjenica, suština teorije zasniva se na prepoznavanju uloge iskustva u procesu učenja, o davanju smisla nastavnom sadržaju i povezivanju istog sa stvarnim životnim situacijama i praktičnim životom. Nadalje, usmjerenost na učenika i njegova aktivna uloga u nastavnom procesu, ravnopravan razgovor i poticanje učenika na propitivanje i uključenost mijenjaju pogled na odnos učenika i nastavnika što će kasnije potaknuti brojne teoretičare i metodičare na promjene u školama i nastavnom procesu (Ord, 2012).

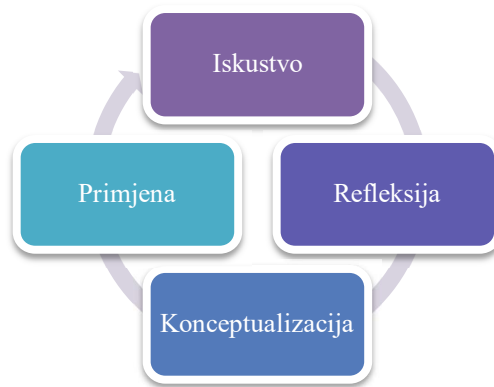
3.2. Kolbova teorija iskustvenog učenja

Vrlo važan i kompleksan termin spominjan u Deweyevom pristupu učenju i nastavi je *iskustvo*. On ga definira kao kontakt s okolinom, dvosmjernan odnos u kojem priroda (u koju on uključuje sve što čovjeka okružuje, uključujući i druge osobe, tradiciju i kulturu) djeluje na pojedinca, a on isto tako utječe i na nju. Svako iskustvo, točnije svaki utjecaj okoline na čovjeka ima neko značenje, djeluje odgojno i obrazovno te na taj način mijenja čovjekovo ponašanje. Iskustvo pojedincu omogućuje preživljavanje jer čovjek iz svakog iskustva uči (Kovačević, Mušanović, 2012). Dewey iskustvo stavlja u središte obrazovnog procesa, jer se obrazovanje definira kao proces u kojem nastaju nova ili se rekonstruiraju stara iskustva. Prepoznavanje važnosti svakodnevnog iskustva u procesu učenja djeteta temelj je novih teorija učenja koje se pojavljuju u pedagoškoj teoriji (Ord, J., 2012).

Model iskustvenog učenja s vremenom se proširivao i nadograđivao novim teorijskim postavkama i idejama različitih teoretičara. Suvremeni model iskustvenog učenja razvio je David Kolb 1984. godine koji svojoj verziji kružnog procesa kasnije dodaje i stilove iskustvenog učenja. Prema Kolbu, učenje je svaki proces u kojem se znanje stvara kroz transformaciju iskustva, a upravo je iskustvo poticaj za stvaranje i razvoj novih koncepata i usvajanje apstraktnih pojmova (McLeod, 2017). David Kolb svoju teoriju temelji na teorijama koje su razvili John Dewey, Kurt Lewin, Jean Piaget, Paulo Freire i drugi znanstvenici, a zasniva se na šest njima zajedničkih postavki (prema Kolb, Kolb, 2005):

1. Učenje trebamo promatrati kao proces, a ne kao rezultat koji se treba postići.
2. Svaki proces učenja je zapravo ponovno učenje i nadograđivanje već postojećeg znanja.
3. Proces učenja zahtijeva rješavanje sukoba između dijalektički suprotnih načina prilagodbe svijetu i okolini.
4. Učenje je cjeloviti proces prilagodbe svijetu koji ne uključuje samo kogniciju, nego mišljenje, osjećaje, percepciju i ponašanje.
5. Učenje je rezultat uzajamnog djelovanja između čovjeka i okoline.
6. Učenje je proces stvaranja, a ne usvajanja znanja.

Kolbov model iskustvenog učenja najlakše je prikazati kao kružni (ciklički) proces u kojem se iskustvo transformira u znanje. (Slika 1)

Slika 1: Shematski prikaz kružnog procesa transformacije znanja prema Kolbovom modelu iskustvenog učenja

U prvoj fazi putem neke aktivnosti i u međudjelovanju čovjeka s okolinom dolazi do stjecanja iskustva. To može biti potpuno nova situacija ili aktivnost ili već ranije poznata informacija pa dolazi do njene reinterpretacije. Nakon stjecanja iskustva slijedi faza refleksije u kojoj pojedinac osvještava novo iskustvo, preispituje ga i pokušava pronaći poveznicu s prethodnim, ranije stečenim znanjem. U ovoj fazi je vrlo bitno razumijevanje same situacije ili informacije i osoba različitim aktivnostima pokušava saznati što više podataka o istoj. U fazi konceptualizacije pojedinac izvodi zaključke i postavlja vlastite hipoteze o danoj situaciji. Razmišljanje o situaciji u fazi refleksije i postavljanje hipoteza, dovodi do stvaranja novih ideja povezanih s prvotnim iskustvom te dolazi do posljednje faze, primjene tih ideja na slične situacije u svijetu koji ga okružuje. Točnije, dolazi do primjene novih znanja, ne samo na to određeno iskustvo, već u okolnostima sličnim prvotnom. Drugim riječima, osoba doživi konkretno iskustvo (različiti podražaji iz vanjskog svijeta, nove informacije, zadaci, nepoznate situacije), razmišlja o njemu, propituje, saznaje što više informacija i to dovodi do analize i generaliziranja zaključaka koji u konačnici služe kao hipoteze koje se primjenjuju i testiraju u budućim situacijama. Takva primjena će rezultirati novim iskustvom koje će se na isti način obraditi u kružnom procesu. Na taj način se čovjekovo znanje konstruira: neke hipoteze se prihvaćaju, neke se odbacuju, a to dovodi do procesa učenja. Kolb naglašava da se pojedinac može uključiti u bilo kojoj fazi ovog ciklusa, ali do učinkovitog procesa učenja može doći samo kada učenik može izvršiti sve četiri faze. Prema tome, nijedna faza ciklusa nije učinkovita kao sam cjeloviti proces učenja (McLeod, 2017).

3.3. Stilovi iskustvenog učenja

Polazeći od činjenice kako se učenici razlikuju po svojim sposobnostima, preferencijama i strategijama učenja, David Kolb je svoju teoriju operacionalizirao, povezujući faze iskustvenog učenja sa specifičnostima u samo procesu učenja i razvio klasifikaciju stilova učenja. Brojni čimbenici utječu na izbor određenog stila učenja kod čovjek primjerice, prethodna obrazovna iskustva, socijalna okolina, kognitivne osobitosti učenika, stavovi o učenju i slično. No, prema Kolbu, naš stil učenja ovisi o dvije varijable: kako pristupamo zadatku i kako radimo (*Processing Continuum*) te kako razmišljamo, odnosno naš emocionalni odgovor na postavljeni zadatak (*Perception Continuum*). Prva varijabla uključuje dvije krajnosti: osobe koje aktivno pristupaju zadatku, eksperimentiraju i primjenjuju znanja te osobe koje promatraju, razmišljaju i provode takozvanu refleksivnu opservaciju. Druga varijabla također uključuje dva načina percepcije situacije ili zadatka: određene osobe više vole razmišljati o situaciji procesom apstraktne konceptualizacije, dok su drugi skloni otkrivanju putem konkretnog iskustva. Kada se navedene varijable kombiniraju sa fazama iskustvenog učenja, formiraju se četiri različita stila učenja: akomodacijski stil, divergencijski stil, asimilacijski stil i konvergencijski stil (McLeod, 2017).

Osobe s izraženim akomodacijskim stilom učenja vole učenje praktičnim radom, primjenjuju stečene informacije u stvarnom životu, oslanjaju se na intuiciju, vole planirati i baviti se eksperimentima, a u rješavanju problema više se oslanjaju na informacije dobivene od drugih ljudi nego na vlastite analize. Divergencijski stil učenja prepoznamo po tome što osoba posjeduje sposobnosti sagledati situaciju s više različitih gledišta, voli osvješčivati iskustva, razmišljati o njima, donositi i generalizirati ideje, prikupljati informacije iz različitih izvora. Također, osobe s izraženim divergencijskim stilom učenja vole rad u grupama, otvoreni su za nove ideje, kreativni su i emotivni te vole povratne informacije o svom radu i zalaganju. Konvergencijski stil učenja prepoznamo po sljedećim karakteristikama učenika: ideje primjenjuje u praksi, više voli rješavati probleme tehničke prirode, nego one socijalne i međuljudske tematike, ne oslanja se na osjećaje, nije pretjerano emotivan te voli provoditi eksperimente, sudjelovati u simulacijama stvarnih situacija i ostale načine praktične primjene znanja. Osobe s izraženim asimilacijskim stilom učenja imaju sposobnost organiziranja velike količine informacija u logički red, sintetizirati ideje u teorije, manje su usredotočene na ljude i socijalnu okolinu, a više orijentirane na apstraktne koncepte. Prema njihovom gledištu, važnija je dobra logička razrađenost teorije od njene praktične primjene. Osobe s

asimilacijskim stilom učenja vole slušati predavanja, čitati, istraživati i analizirati te detaljno promišljati o zadanim problemima (Kolb, Kolb, 2005).

Svaki učenik stremi određenom stilu iskustvenog učenja, a nastavnikovo poznavanje učenikovih preferencija i stilova učenja dovodi do odabira pravog pristupa, metoda i zadataka koji će omogućiti efikasan proces učenja. Kategorizacija navedenih stilova ne podrazumijeva činjenicu da je jedan stil bolji ili efikasniji od drugog, već naglašava koliko je svaki pristup učenju jedinstven i univerzalan. U tome se ogleda kompleksnost samog procesa učenja i raznovrsnost pristupa zadacima i problemskim situacijama. Iako se moraju uzeti u obzir, stilovi učenja se ne bi trebali gledati kao osobine ličnosti učenika zbog potencijalnog pretvaranja u stereotipe. Tako bi primjerice, osoba koja ima izražene karakteristike asimilacijskog stila učenja mogla odbijati sudjelovanje u radu u grupi ili u paru samo zato što to nije odlika njenog stila učenja.

3.4. Doživljajna pedagogija

Koncept iskustvenog učenja u 20. stoljeću doživljava brojne preinake i izmjene. U konačnici, nadopunjavanjem teorije i prakse, došlo je do stvaranja pedagoško-didaktičkog koncepta doživljajne pedagogije. Kako bi se suprotstavio pasivnoj ulozi djeteta i naglasio potrebu za aktivnim razvojem i učenjem, njemački odgojitelj Kurt Hahn razvija koncept u kojem se dijete promatra kao istraživač, a proces učenja kao neodvojiv od prirode i iskustva. Svojim gledištem na razvoj djeteta i potreba koje za cjeloviti razvoj moraju biti zadovoljene, Kurt Hahn kritizira škole koje djecu stavljaju u neprirodne, teorijske životne situacije, a samim time ih pripremaju za neprirodan način života. Kritizira i sadržaj učenja koji nije odraz društvenih i životnih potreba, već skup suhoparnih činjenica koje zatumljuju djetetovu istraživačku narav i znatiželju. Smatra da je djeci neophodno iskustvo, neposredan doživljaj sadržaja kojeg uče, a samim time i refleksija i primjena naučenog. Zbog svega navedenog, Kurt Hahn pokreće *Outward Bound* školu, koja će se kasnije proširiti diljem svijeta, a danas djeluje i u Hrvatskoj (Vican, 2018).

Konceptu doživljajne pedagogije pripisuju se epiteti *pedagoški* i *didaktički* koji zapravo označavaju i samu bit doživljajne pedagogije: povezanost teorijskog promišljanja i pedagoške prakse u odgojno-obrazovnom radu. U središtu doživljajne pedagogije, temeljene na postavkama iskustvenog učenja i konstruktivizma, nalazi se doživljaj - bit učeničkog razvoja u procesu učenja (Krajncan, 2013). Doživljaj je shvaćen kao podražaj koji zahtijeva

odgovor svih čovjekovih osjetila, a samim time djeluje na voljnu, emocionalnu i kognitivnu komponentu učenika. Ono što je za Kolba i Deweya bilo iskustvo, ovom konceptu je doživljaj. Iako se doživljaj može promatrati objektivno, u doživljajnoj pedagogiji naglasak je na subjektivni doživljaj učenika tijekom cjelovitog procesa učenja, na komponenti koja se ne može steći teorijskim promišljanjem, već izravnim sudjelovanjem u nekoj aktivnosti. Ako je doživljaj snažniji i upečatljiviji, to će pedagoško djelovanje biti učinkovitije i trajnije (Vican, 2018). Upravo se u tome ogleda specifičnost doživljajne pedagogije: to je učenje radom, djelovanjem, izravnim uključivanjem u aktivnosti, učenje na vlastitoj koži i promišljanje o značenju tog djelovanja i utjecaju na učenikovo ponašanje, emocije i shvaćanje.

Doživljajna pedagogija odmiče se od klasičnog poučavanja u umjetno stvorenim razrednim situacijama, gdje nastavnik objašnjava gradivo, a učenici uče uz pomoć udžbenika, već naglašava učenje u autentičnom okruženju, stvarnim situacijama, uz korištenje stvarnih materijala. Naglasak je stavljen na učenje u prirodi, uz pretpostavku da se uz znanje izgrađuju osobnosti učenika poput ustrajnosti, marljivosti, kreativnosti i odgovornosti pa se samim time doživljajna pedagogija usmjerava i na odgoj, ne samo na obrazovanje. „Doživljajna pedagogija pretpostavlja mijenjanje uobičajenog razrednog okruženja stvarnim događajima ili djelotvorni simulacijama koji će kao cjelovito strukturirani odgojno-obrazovni kurikulum u konačnici izazvati *aha* doživljaj (...)“ (ibidem, 2018:27). Iako se smatra kako je najveća primjenjivost doživljajne pedagogije u različitim oblicima neformalnog učenja, česti su primjeri i u obaveznom školskom programu, primjerice škole u prirodi ili u izvannastavnim aktivnostima. Zajednička obilježja tih aktivnosti su da potiču učenike na istraživanje, kreativnost i maštovitost, zahtijevaju kritičko razmišljanje, rješavanje problema i predstavljaju izazov za mlade istraživače. Upravo je kritičnost karakteristika kreativnog stava i predstavlja prijeko potrebnu osobinu ljudi koji žele realno prosuđivati životne uvjete i situacije. Kritičnost možemo nazvati i osjetljivošću. Osjetljivost na probleme, uvjete koji nas okružuju, poticaj je za konstruktivno djelovanje u društvu (Stevanović, 2000).

Na nastavnicima je velika odgovornost: postavljanje primjerenih zadataka, osmišljanje aktivnosti i njihovo provođenje, usklađivanje učeničkih interesa s nastavnim gradivom, usmjeravanje i mentoriranje aktivnosti umjesto klasičnog predvođenja, poticanje suradnje među učenicima i prije svega pomno razrađena odgojno-obrazovna namjera. Potrebno je mnogo kreativnosti, rada i truda kako bi se nastavni sadržaj pretvorio u avanturu koja će učenicima predstavljati poseban doživljaj i na taj način postati baza za nova znanja i vještine.

3.5. Iskustveno i doživljajno učenje i poučavanje u odgoju i obrazovanju za poduzetništvo

Kada se odmaknemo od dokumenata kojima se želi naglasiti važnost odgoja i obrazovanja za poduzetništvo, potrebno je iz pedagoške perspektive razmisliti i osmisliti prikladne programe i uvjete učenja za razvoj poduzetničke kompetencije kod djece. S obzirom da škola ima ključnu ulogu u poticanju poduzetničkih osobina, načina razmišljanja i djelovanja, nastavnici i stručni suradnici – pedagozi trebaju postati predvodnici i provoditi metode, sadržaje i načine učenja koji će je potaknuti. Kao i ostale temeljne kompetencije, razvoj poduzetničke kompetencije ovisi o pedagoškom pristupu i kontekstu u kojem se odvija. Autori Lourenço i Jones (2006) navode kako treba razlikovati dva pristupa u učenju poduzetništva: tradicionalni i suvremeni. Dok se u tradicionalnom pristupu učenju koriste predavanja, seminari, a sam pristup podrazumijeva pasivnost učenika, suvremeni pristup naglašava važnost aktivnog, suradničkog učenja te učenja konstruktivnim i dinamičnim radom (Posavec, 2017).

Smatramo kako glavni cilj nije naučiti teoriju (primjerice: što je poduzetništvo, povijest razvoja i ekonomske termine), već kroz različite sadržaje, izazove i zadatke naučiti poduzetno djelovati i rješavati problemske situacije. Težište se sa sadržaja učenja prebacuje na sam proces učenja u kojem će učenici stvarati vlastita znanja i razumijevanja zahvaljujući pruženim prilikama i poticajnim okruženjem. U ovome prepoznajemo konstruktivistički pristup učenju koji zagovara izgrađivanje znanja kroz vlastita iskustva, aktivnim učenjem umjesto tradicionalnog prenošenja činjenica i informacija putem klasičnog poučavanja. Mnogi autori smatraju kako je upravo konstruktivistički pristup učenju primjeren za razvoj poduzetničke kompetencije, s obzirom da se sposobnosti kao što su kreativnost, prepoznavanje prilika, snalažljivost i inicijativnost (koje čine temelj poduzetničke kompetencije) ne usvajaju tradicionalnim prenošenjem nastavnikova znanja na učenike, već kao vještine za koje uenicima treba ponuditi različite prilike u kojima će ih samostalno razvijati (Fletcher, 2007. u: Luketić, 2013).

U čemu se zapravo ogleda pedagoško djelovanje nastavnika i stručnih suradnika za razvoj poduzetničke kompetencije? Kako možemo osigurati pedagoški poticajnu okolinu koja će uenicima pružati izazove za samostalno djelovanje i usvajanje znanja? Autori Gibb i Cotton navode kako u razvijanju pedagoške kompetencije naglasak treba staviti na učenje putem stjecanja iskustva, kroz metodu pokušaja i pogrešaka, interakciju i pronalaženje kreativnih rješenja za dane probleme (Gibb, Cotton, 1998. u: Baranović i sur., 2007). Takav

pristup učenju i poučavanju stručnjaci često nazivaju netradicionalnim ili nekonvencionalnim pristupom: „poduzetan pristup pretpostavlja aktivno i iskustveno učenje u kojem se znanje stječe kroz procese činjenja“ (Lourenço i Jones, 2006. u: Luketić 2013).

U usporedbi s tradicionalnim pristupom poučavanja, možemo primijetiti brojne odmake, nastajanje nove paradigme i potpuni zaokret prema suvremenoj orijentaciji učenja i poučavanja. Klasičnoj usmjerenosti na sadržaj suprotstavlja se usmjerenost na proces i učenika, na njegovu aktivnu ulogu u nastavnom procesu umjesto pasivnog primatelja znanja, dok se nastavnikova dosadašnja uloga zamjenjuje ulogom voditelja aktivnosti. Samostalan rad zamjenjuje se suradničkim učenjem, timskim radom i učenjem u manjim grupama, a praktična znanja i vještine te učenje činjenjem zamjenjuju tradicionalno inzistiranje na teorijskom, knjižskom znanju koje u konačnici dovodi do nemogućnosti primjene istog. Primjećujemo kako razvoj poduzetničke kompetencije zahtjeva promjenu pristupa u odgoju i obrazovanju te gledano iz pedagoške perspektive, postaje nositelj promjena u odgoju i obrazovanju: „Bitna pedagojska obilježja odgoja i obrazovanja za poduzetništvo su: iskustveno učenje, razvoj kompetencije učenja, nastava usmjerena na učenika, snažno i poticajno okruženje učenja, učenje kao cjeloživotni proces, nastavnik kao osoba koja oblikuje uvjete i okruženje i drugo“ (ibidem:116 u: Luketić, 2013).

U procesu stjecanja poduzetničke kompetencije i učenja za poduzetništvo nužan je preokret u pristupu. Učenicima je potrebno otvarati nove vidike i ohrabrivati ih da postanu poduzimljivi mladi ljudi. Upravo je učenje kroz stjecanje iskustva (engl. *Learning by doing*) i konstruiranje znanja kroz rješavanje problema iz stvarnih životnih situacija preporuka za uspješno stjecanje poduzetničkih vještina i sposobnosti te za razvijanje poduzetničke kulture (Gibb, 1987). Odgoj i obrazovanje za poduzetništvo razlikuje se od tradicionalnog obrazovanja jer zahtijeva povećanu svijest o važnosti poduzetništva na osobnoj, društvenoj i gospodarskoj razini te osmišljavanje aktivnosti i učenja temeljenog na iskustvu. U provedbi učenja za poduzetništvo propagira se učenje kroz praksu i artikuliranje primljenog znanja, stoga ne čudi da autori prepoznaju iskustveno učenje kao vrijedan pedagoški pristup poduzetništvu. Kako bi se postiglo kvalitetno obrazovanje za poduzetnost i ovladalo poduzetničkom kompetencijom, autori ističu potrebu korištenja iskustvenog pristupa učenju. Znanja i vještine razvijene kroz iskustvo predstavljaju veliku prednost i osiguravaju njihovu kvalitetniju primjenu u svakodnevnom životu (Cooper et.al., 2004). Izloženost poduzetničkim aktivnostima (projektima, eksperimentima, vježbeničkim tvrtkama i slično) smatra se vrlo efikasnim u razvijanju pozitivnog odnosa prema poduzetništvu te u razvijanju poduzetničkih

stavova pojedinaca (Carcamo-Solís i sur., 2017). Sukladno tome, mišljenja smo kako je upravo iskustveno učenje pristup kojim se treba voditi pri razvijanju poduzetničke kulture te poduzetničke kompetencije.

4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

4.1. Problem istraživanja

Razvoj i stjecanje poduzetničke kompetencije postalo je svojevrsni imperativ za uspješno udovoljavanje zahtjevima današnjice. Kao jedna od sastavnica temeljnih kompetencija, implementacija poduzetništva predstavlja izazov obrazovnim sustavima, kojima se nalaže da odgoj i obrazovanje za poduzetništvo implementiraju u nastavne programe. Promatrajući iz pedagoške perspektive, stremi se k razvijanju kreativnog načina mišljenja kod učenika, samostalnosti, ustrajnosti, komunikacijskih vještina, sposobnosti planiranja i realizacije vlastitih ideja te svih drugih kompetencijskih sastavnica, a vođeni pedagoškim optimizmom, vjerujemo da se te sposobnosti i vještine koje čine „malog poduzetnika“ mogu razviti odgojno-obrazovnim djelovanjem.

Na svim nositeljima odgojno-obrazovne djelatnosti je velika odgovornosti za implementaciju poduzetništva u odgojno-obrazovni kontekst: kako i na koji način omogućiti učenicima razvijanje poduzetničke kompetencije? Postoji li savršeni model koji jamči stvaranje poduzetničkog načina mišljenja i djelovanja kod učenika? Važnost implementacije očituje se u očekivanju da stjecanjem te kompetencije izravno doprinosimo cjeloživotnom učenju. Smatramo da tradicionalna nastava i postojeći nastavni planovi i programi ne mogu zadovoljiti uvjete koji su potrebni za razvoj poduzetničke kompetencije, već da trebamo stremiti novoj, aktivnoj nastavi, suradničkom učenju, učenju putem doživljaja i iskustva, a učenicima pružati prilike i stvarne problemske situacije u kojima će samostalno (uz poneko usmjeravanje nastavnika) tražiti rješenja i na taj način razvijati poduzetnički način mišljenja i djelovanja. Aktualni nastavni planovi su opširni, metode rada koje su u ostalim europskim zemljama ustaljene (poput učeničkih projekata, eksperimenata, terenske nastave) nisu dovoljno zastupljene, a istraživanje Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu pokazuje kako ispitanici traže kurikularne promjene i poboljšanje kvalitete obrazovanja (Evaluacija nastavnih programa i razvoj kurikuluma za obvezno obrazovanje u Hrvatskoj, Zagreb, 2004. u: Šutalo, 2011).

S obzirom da danas postoje različiti modeli odgoja i obrazovanja za poduzetništvo kojim se nastoji implementirati sustavna podrška razvoju poduzetnosti i poduzetničke kompetencije učenika, u našoj odgojno-obrazovnoj praksi prepoznali smo pozitivan primjer, model u kojem se teorijske postavke iznesene u ovom radu realiziraju u praksi: Centar

izvrsnosti za poduzetništvo Varaždinske županije. U opisu navedenog modela prepoznali smo elemente iskustvenog učenja i doživljajne pedagogije, stremljenje k razvoju poduzetničke kompetencije, rad učenika na primjerima iz stvarnog života. Model u kojem nije naglasak na učenju o poduzetništvu, nego učenju kroz poduzetništvo i za poduzetništvo.

Zbog svega navedenog, ovim istraživanjem primjenjujući metodu i postupak studije slučaja nastojimo prikazati i analizirati model odgoja i obrazovanja za poduzetništvo koji se ogleda u radu Centra izvrsnosti za poduzetništvo Varaždinske županije. Smatramo da je važno utvrditi osnovne ciljeve tog modela, ali i vrijednosti koje promiče. Problem istraživanja je proanalizirati ovaj specifičan model učenja za poduzetništvo kako bismo procijenili može li služiti kao svijetli primjer implementacije poduzetničkog obrazovanja za promicanje i usvajanje poduzetničke kompetencije te kao primjer uspješnog, iskustvenog učenja za razvoj poduzetništva. Bazirajući se na prije navedene teorijske postavke, ovim istraživanjem želimo ispitati postoje li dodirne točke iskustvenog učenja i razvoja poduzetnosti i poduzetničke kompetencije.

4.2. Cilj istraživanja

Unutar postavljenog problema istraživanja, cilj istraživanja je usmjeren prema utvrđivanju, opisivanju i analiziranju odrednica doživljajne pedagogije i iskustvenog učenja u modelu odgoja i obrazovanja za poduzetništvo Centra izvrsnosti za poduzetništvo. Nastojimo ispitati poživaju li strategije i metode rada na teorijskim postavkama iskustvenog učenja te ciljeve i vrijednosti koji se promiču za razvoj poduzetničke kompetencije unutar navedenog modela.

4.3. Zadaci istraživanja

Nastavljajući se na prethodno formirani problem i cilj istraživanja, ovim radom želimo ispuniti sljedeće zadatke:

1. Opisati na koji način nastavnici Centra određuju pojmove: poduzetništvo, poduzetnička kompetenciju, poduzetnost i poduzetna osoba.
2. Ispitati koje specifične pristupe poučavanju, metode, strategije i oblike rada koriste nastavnici u navedenom modelu s ciljem podrške razvoju poduzetničke kompetencije.
3. Utvrditi koje ciljeve žele ostvariti te koje vrijednosti promiču radom navedenog Centra.

4. Utvrditi prednosti i nedostatke ovog modela za razvoj poduzetništva u Republici Hrvatskoj te moguće načine unaprjeđenja.
5. Utvrditi dosadašnja iskustva i praksu rada kroz analizu primjera rada s učenicima te način vrednovanja vlastite učinkovitosti i kvalitete rada s ciljem promicanja poduzetnosti i razvoja kulture poduzetnosti učenika.
6. Utvrditi koji se elementi rada Centra izvrsnosti za poduzetništvo mogu identificirati kao elementi doživljajne pedagogije i iskustvenog učenja.
7. Utvrditi daljnji pravac razvoja Centra izvrsnosti za poduzetništvo Varaždinske županije te planove za buduće djelovanje.

4.4. Metoda i instrumenti istraživanja

U realizaciji postavljenog cilja istraživanja primarno koristimo postupak studije slučaja u kombinaciji s metodom fokus grupe. S obzirom na kompleksnost postavljenog problema, odlučili smo da je za ovo istraživanje najprikladnije koristiti kvalitativne metode istraživanja koje će nam omogućiti da problem promatramo iz perspektive sudionika. Na taj način ćemo problem koji smo u teorijskom dijelu objašnjavali uz pomoć stručne literature pokušati objasniti i u praksi. Za provedbu istraživanja odabrali smo studiju slučaja kojom ćemo iz različitih gledišta pristupiti zadacima istraživanja, produbljeno i intenzivnije analizirati slučaj te na taj način dobiti potpuniju sliku o ispitivanom fenomenu. „Yin (2007.) studiju slučaja smatra značajnom istraživačkom strategijom koja doprinosi znanju o individualnim, grupnim, organizacijskim te kompleksnim društvenim fenomenima.“ (Miočić, 2017:178) Centar izvrsnosti za poduzetništvo Varaždinske županije smatramo upravo takvim primjerom, stoga studiju slučaja smatramo najprikladnijom metodom.

Kao tehniku realizacije koristili smo polustrukturirani intervju za čije potrebe smo konstruirali protokol praćenja tijekom fokus grupe. U njemu su navedena pitanja postavljena prema ranije navedenim zadacima istraživanja te smjernice i upute za vođenje diskusije, s obzirom da je cilj postići interakciju sudionika temeljem postavljenih pitanja. (Prilog 2)

4.5. Uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja čine 3 ispitanika, djelatnici Centra izvrsnosti iz poduzetništva. Ispitanik 1 voditeljica je centra i predaje ekonomsku grupu predmeta. Ispitanik 2 mentorica je u Centru izvrsnosti već dvije godine i predaje *Poduzetništvo*. Ispitanik 3 mentorica je koja u Centru od njegovog osnutka predaje nastavni predmet *Odnosi s javnošću*.

4.6. Postupak i tijek provođenja istraživanja

Nakon teorijskog dijela istraživanja i pisanja nacerta, formirali smo protokol praćenja intervjua koji predstavlja okosnicu provođenja našeg istraživanja. Prije same provedbe bilo je potrebno telefonski kontaktirati odgovornu, rukovodeću osobu Centra izvrsnosti za poduzetništvo i tražiti pristanak za sudjelovanje u istraživanju te preporuku nastavnika koji će također sudjelovati kao članovi fokus grupe. Nakon dobivene suglasnost za provođenje istraživanja, dogovorili smo vrijeme i medij putem kojeg ćemo provesti fokus grupu na daljinu. Kako bismo bili sigurni da će istraživanje biti provedeno u adekvatnim uvjetima, zamolili smo sudionike za grupni intervju kako bi mogli jedni druge nadopunjavati i kako bi ih bilo moguće poticati na diskusiju. Prije početka provedbe istraživanja pismeno smo upoznali sudionike o tematici i ciljevima istraživanja te smo im zajamčili anonimnost. Upoznali smo ih s činjenicom da će se dobiveni podaci koristiti isključivo u svrhu pisanja diplomskog rada te kao takvi neće biti zloupotrijebljeni, a njihov identitet nigdje neće biti naveden.

Istraživanje je provedeno u srpnju 2020. godine, a s obzirom na epidemiju korona virusa i tada važeće epidemiološke mjere s ciljem smanjenja fizičke distance, odlučili smo koristiti aplikaciju *Zoom* kako bismo mogli na daljinu provesti fokus grupu. Ispitanici su se uključili u razgovor sa svojih računala te smo na taj način proveli zajednički razgovor. U vremenskom trajanju od sat vremena ispitanici su pokazali susretljivost i zainteresiranost za problem istraživanja te nekoliko puta pohvalili inicijativu bavljenja ovom temom. Ispitanici su detaljno odgovarali na postavljena pitanja, nadopunjavali jedni druge te vrlo slobodno izražavali svoje stavove. Cijeli intervju je sniman uz prethodnu dozvolu sudionika, a nakon provedbe bilo je potrebno napraviti transkript dobivenih podataka. Uz pomoć računala, odgovore smo zapisali te ih grupirali prema postavljenim pitanjima te govornicima. Sljedeći korak bio je

interpretirati dobivene podatke uz pomoć stručne literature u skladu s postavljenim zadacima istraživanja te ih podvrgnuti kvalitativnoj analizi.

5. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

5.1. Određenje temeljnih pojmova i definiranje poduzetničke kompetencije u Centru izvrsnosti iz poduzetništva

Kako bismo mogli razumjeti intenciju djelovanja Centra izvrsnosti iz poduzetništva jedan od zadataka postavljenih prije provedbe istraživanja bio je utvrditi kako se definiraju neki od temeljni pojmova vezanih uz poduzetništvo. U teorijskom dijelu rada prikazano je šire i uže razumijevanje pojmova *poduzetništvo* i *poduzetnost* iz čega je vidljivo kako se često oba pojma izričito vežu uz ekonomiju i gospodarske djelatnosti. S obzirom da ispitanice navode kako je jedna od glavnih misija Centra razvoj sposobnosti i vještina koje čine poduzetnu osobu, zanimalo nas je kako oni definiraju te pojmove te što konkretno podrazumijevaju pod pojmom *poduzetništvo*, a što pod pojmom *poduzetnost*. Sve ispitanice su navele kako pojmu *poduzetništvo* prvenstveno pridaju ekonomsko značenje te za njih poduzetništvo predstavlja aktivnost čovjeka na tržištu koja je usmjerena na stjecanje većinom materijalne dobiti što se poklapa s uvriježenom ekonomskom dimenzijom poduzetništva u kojoj je naglasak upravo na ostvarivanje nagrade ili dobiti (Hisrich, 2011). No kada je riječ o podrazumijevanja tog pojma u sklopu rada Centra, tada podrazumijevaju sve aktivnosti koje čovjeka dovode do uspjeha i pomažu mu u odgovaranju na sve izazovnije zahtjeve društva. Ispitanica 1 ističe kako je u Centru termin *poduzetnost* usmjeren na samog čovjeka i podrazumijeva osobine pojedinca da konstruktivno djeluje u svojoj okolini. Ispitanice 2 i 3 složile su se kako pojmu *poduzetnost* treba pridavati šire značenje od poduzetništva i imati u vidu sposobnost čovjeka da bude inovativan, snalažljiv, domišljat i aktivan u užoj i široj zajednici. Upravo je zbog shvaćanja poduzetništva kao ljudske djelatnosti ono postalo i svojevrsni socijalni konstrukt u kojem se prvenstveno promatraju relacije čovjek-poduzetništvo i njihovo međudjelovanje. Socijalno poduzetništvo kao specifičan način shvaćanja poduzetništva temelji se na načelima socijalne i društvene održivosti i kao takvo predstavlja djelatnost koja je usmjerena na postizanje boljitka i razvoja (Zrilić, Širola, 2014).

Nadalje, kako bi polaznicima Centra mogli omogućiti da postanu poduzetni, potrebno je imati jasnu viziju koje su to osobine koje čine poduzetnu osobu. Smatramo da je vrlo važno da ispitanici definiraju karakteristike koje razlikuju poduzetni način mišljenja i djelovanja od osobe koja nema razvijene poduzetne vještine jer na taj način dobivamo uvid u samu srž Centra, to jest u njegov cilj i misiju. Prema mišljenju Ispitanice 1, poduzetna osoba zna kako

ostvariti svoj cilj. Kada dođe do zapreka ne odustaje nego traži kreativna i inovativna rješenja. Vrlo bitna karakteristika koja je razlikuje od nepoduzetne osobe jest ta da će zasigurno biti lakše zamijećena na tržištu rada. Ispitanica 3 također ističe kako se poduzetna osoba prepoznaje u izazovnim situacijama na tržištu rada, primjerice za vrijeme gospodarskih kriza i kod gubitka zaposlenja jer će takva osoba biti spremnija na prekvalifikacije, stjecanje novih znanja i vještina te odvažnija u pokretanju vlastitog posla. Ispitanica 2 ističe kako poduzetnu osobu ne čini samo financijski uspjeh, nego različite vještine i sposobnosti, prije svega razvijene komunikacijske vještine i kreativnost, koje se ogledaju u predstavljanju i realizaciji vlastitih ideja. U navodima ispitanica prepoznamo slojevitost i složenost poduzetničke kompetencije koja je prikazana kao skup sposobnosti i vještina, zasebnih kompetencija koje su povezane i isprepletene na mnogo razina (Bacigalupo, 2016).

Kao jedna od temeljnih, poduzetnička kompetencija nalazi se u fokusu djelovanja Centra, stoga smo od ispitanica zatražili njihovu interpretaciju definicija poduzetničke kompetencije i njene uloge u životu suvremenog čovjeka. Sve tri ispitanice istaknule su kako je poduzetnička kompetencija neophodna za današnje društvo te je definiraju kao sposobnost snalaženja, cjeloživotnog učenja i neprestanog ulaganja u vlastito znanje. Smatraju kako je s razlogom uvrštena među osam temeljnih kompetencija upravo zbog toga što omogućuje čovjeku da se uzda u vlastite snage i sposobnosti, da bude kreativan i inovativan. Ispitanica 2 naglašava kako je ovladavanje poduzetničkom kompetencijom ključ uspjeha u svijetu rada, ali i u samoaktualizaciji čovjeka. Ona podrazumijeva i organizacijske sposobnosti, samostalnost, ali i suradnju s drugima te preuzimanje rizika, a te osobine čine kvalitetnog i poželjnog zaposlenika. Ispitanice se slažu kako je upravo zbog toga poduzetnička kompetencija neizostavna u odgojno-obrazovnom procesu. Naime, škola je institucija koja priprema djecu za život, a to podrazumijeva da ih treba pripremiti za stvarno djelovanje, afirmaciju i isticanje među konkurencijom, odolijevanje svakodnevnim zahtjevima za napretkom i poboljšanjem (Tittel, Terzidis, 2020).

S obzirom na već ranije spomenuti mit kako se poduzetnost osobe ogleda samo u njenoj gospodarskoj aktivnosti, pokretanju vlastitog posla i ostvarivanju financijske dobiti, upitali smo ispitanice smatraju li da se poduzetnička kompetencija kod osobe ogleda samo u uspjehu pokretanja vlastitog posla i realizaciji poslovne ideje. Dobiveni odgovori opovrgavaju navedenu tvrdnju jer se ispitanice slažu kako je to samo jedan od aspekata koji pokazuju razvijenost poduzetničkih osobina u čovjeka. Ispitanica 3 istaknula je kako je način rješavanja problema i zapreka puno veći pokazatelj poduzetničke kompetencije od otvaranja vlastitog

poduzeća. Ispitanice naglašavaju kako upravo zbog takvog shvaćanja cilj djelovanja Centra nije stvaranje „malih poduzetnika koji će redom otvarati svoje firme“, već streme razvoju poduzetničkog načina razmišljanja. Obrazovanjem za poduzetništvo ne želi se utjecati samo na izbor karijere mladih već i na preoblikovanje stavova i vrijednosti, percepcije vlastitih sposobnosti, vještina i inteligencije (Komulainen et.al., 2009). Ispitanice navode kako bi svako dijete trebalo dobiti priliku za ovladavanje poduzetničkom kompetencijom te da u svakom djetetu postoji potencijal za razvoj poduzetničkog načina razmišljanja. Upitno je samo koliko će nastavnici na tome inzistirati i hoće li škola učenicima u dovoljnoj mjeri pružiti prilike za stjecanje poduzetničke kompetencije (Tittel, Terzidis, 2020).

Poučavanje poduzetničke kompetencije se u hrvatskom obrazovnom sustavu realizira kao međupredmetna tema, a samim time se ne nalazi u izravnom fokusu nastavnika. Navedena činjenica podrazumijeva kako se u poučavanju poduzetničke kompetencije u klasičnoj nastavi mogu pojaviti određene poteškoće ili se čak može marginalizirati (NOK, 2011). Zbog toga nas je zanimalo na koji način bi djelatnice Centra poduzetničku kompetenciju uklopile u obvezni nastavni plan i program. Ispitanice su se složile kako se poduzetnička kompetencija ne može razvijati u sklopu zasebnog nastavnog predmeta te zbog toga smatraju kako nije potrebno uvoditi novi nastavni predmet, već bi se odgoj i obrazovanje za poduzetništvo trebalo provoditi kroz sve nastavne predmete, zajedničkim radom i suradnjom nastavnika različitih nastavnih predmeta. Također, izjavile su kako su svjesne da se u mnogim školama poučavanje poduzetničke kompetencije zanemaruje i ne provodi u dovoljnoj mjeri te smatraju kako su nastavnici ti koji moraju preuzeti inicijativu, a ravnatelj škole educirati i poticati nastavno osoblje na veći angažman. Navode kako je upravo Centar izvrsnosti iz poduzetništva mjesto koje učenicima različitih dobnih skupina pruža priliku za razvijanje poduzetničke kulture i poduzetničkog načina razmišljanja i djelovanja te barem u sjevernom dijelu Hrvatske na neki način kompenzira nedovoljnu prisutnost poduzetništva kao međupredmetne teme u školama. U navedenom se očituje namjera da se poduzetnički duh razvija postepeno, krećući od najranije dobi, tijekom osnovnog obrazovanja, a zatim daljnjim intenziviranjem do izlaska mladih iz procesa obveznog školovanja (Carcamo-Solís et al., 2017).

5.2. Pristupi poučavanju te metode i oblici rada u nastavi

U svrhu realizacije učenja za poduzetništvo i razvijanja poduzetnog načina mišljenja i djelovanja, Centar izvrsnosti iz poduzetništva odmiče se od klasične nastave i tradicionalnog poučavanja, a ispitanice naglašavaju kako oni nisu klasični nastavnici, već se nazivaju mentorima jer u prvi plan stavljaju učenika i njegovu aktivnost. Iz odgovora ispitanica zaključujemo kako teorijskom sadržaju posvećuju minimalnu pažnju, a naglasak stavljaju na praktični, samostalni rad učenika na problemima koje kreiraju prema stvarnim životnim situacijama, ali naglašavaju važnost suradničkog učenja. Istraživanja koja su provedena o suradničkom učenju ukazuju na značajne prednosti u kognitivnom i emocionalnom području, a postoje i brojni dokazi koji potvrđuju kako suradničko učenje jača samopoštovanje i potiče kreativnost u mišljenju i djelovanju (Bennett, 2001). Ispitanice smatraju kako je za razvoj poduzetničke kompetencije presudno kvalitetno mentoriranje nastavnika i usmjeravanje učenika, a ne predavanja i nastavnikovo usmeno izlaganje. Ispitanice su se složile kako za razvoj poduzetničke kompetencije nije primjenjiva tradicionalna nastava i nastavnik u fokusu jer se na taj način ne mogu razviti nikakve sposobnosti osim slušanja.

Ispitanica 1 navodi kako u svom radu koristi rad na problemskim zadacima u kojima od učenika traži raspodjelu poslova i dobru organizaciju te istraživački rad, dok Ispitanica 3 u svom radu ističe aktivno učenje te „učenje na vlastitoj koži“. Objašnjava kako sve što se na nastavi spomene u teoriji, učenici moraju doživjeti i u praksi. Okolina ima veoma važnu ulogu u poticanju učenja, stoga učenike neprestano treba poticati da raspravljaju, postavljaju pitanja te da osjete ono što uče (Glazzard i sur., 2016). Ispitanice ističu kako učenicima treba dati slobodu te ih pustiti da pogriješe jer će na taj način uvidjeti druga, ispravna rješenja problema. Od presudnog značaja za razvoj poduzetničke kompetencije je iskustvo rada na složenim zadacima koji predstavljaju odraz stvarnog života i svakodnevnih životnih situacija. Nakon što učenici ponude nekoliko vlastitih rješenja i načina rješavanja problema, pristupa se diskusiji u kojoj zajednički raspravljaju o problemu, zauzimaju se za vlastite ideje, brane svoje stavove te na taj način uče kako argumentirati i međusobno komunicirati. Učenici bi se trebali sami uhvatiti u koštac s novim informacijama, a za to ih je potrebno kvalitetno usmjeravati. Mentori u Centru su vrlo angažirani i kreativni pa pred učenike stavljaju dobro osmišljene izazove pomoću kojih potiču njihovu kreativnost i kritičko mišljenje. Navode kako se u svom radu vode konstruktivističkim pristupom prema kojem učenici izgrađuju vlastito znanje, a od oblika rada najviše koriste rad na projektima.

5.3. Ciljevi i vrijednosti Centra izvrsnosti iz poduzetništva

Fokus grupa složila se kako su glavni ciljevi koje žele postići programom Centra osvješćivanje važnosti poduzetništva u modernom svijetu i jačanje samopouzdanja kod polaznika, njihove samoinicijativnosti i kreativnosti. Usmjereni su na to da svojim polaznicima pruže priliku da budu konkurentni na tržištu rada, spremni na usavršavanje i kontinuirano usvajanje novih znanja, koji će u konačnici inovativnim idejama potaknuti promjene u hrvatskom gospodarstvu. Jedan od razloga za osnivanje Centra bio je utjecaj na sliku zaposlenosti u Republici Hrvatskoj, stoga je jedan od ciljeva utjecati na smanjenje nezaposlenost u županiji. Također, slažu se kako su uspjeli osvijestiti važnost poduzetničke kompetencije kod srednjoškolaca, što je vidljivo prema podacima o zainteresiranosti učenika za sudjelovanje u programu Centra. Aktiviranje sve mlađe populacije u poduzetničkom duhu vrlo je važno jer prema Elezović, Muraja (2013), tržište rada na nacionalnoj i europskoj razini sve više prepoznaje kvalitetu obrazovanja i stečenih kvalifikacija, posebno kada se radi o poduzetničkim kompetencijama kao okosnici gospodarskog razvoja.

Prema odgovorima ispitanica, jedna od vrijednosti koja se promiče u Centru je razvoj poduzetničke kulture kod djece i mladih. Ispitanice naglašavaju kako je uključenost mladih u zajednicu, njihova aktivnost i preuzimanje odgovornosti za budućnost šire zajednice ključna u modernim vremenima. Mladi su pokretači razvoja, nova generacija radnika od kojih se očekuje da uspješno provode ideje u djelovanje te da kontinuirano rade na usvajanju novih vještina. Bitno je naglasiti kako se ispitanice slažu da glavni cilj rada Centra nije usmjerenost na pokretanje vlastitog posla i otvaranje firmi kod polaznika, već pripremanje mladih na cjeloživotno učenje, omogućavanje razvoja osnovnih sposobnosti i vještina na području poduzetništva te razvijanje svijesti o brojnim mogućnostima na tržištu rada. Poduzetnost je osobina čovjeka da se razvija kroz postignuća te prije svega obuhvaća samostalnost, djelovanje, kreativnost i preuzimanje rizika. Sve te osobine potrebno je razvijati prije svega odgojnim djelovanjem (Cummins, Dallat, 2004). Ispitanice su svjesne nedostataka suvremenih škola koje često zanemaruju odgojnu zadaću te su više usmjerene na obrazovne djelatnosti, stoga smatraju kako su aktivnosti koje se provode u Centru više usmjerene na odgojne sadržaje i na razvoj cjelovite mlade osobe koja će iz obrazovnog sustava izaći sa ključnim sposobnostima i vještinama koje će joj pomoći da se ostvari na tržištu rada.

5.4. Specifičnosti modela za razvoj poduzetništva i doprinos razvoju poduzetničke kulture

Analizirajući odgovore ispitanica zamjećujemo kako se slažu oko činjenice da je Centar izvrsnosti iz poduzetništva jedinstveni model u Hrvatskoj koji promiče svijest o važnosti poduzetničke kulture i ovladavanja poduzetničkom kompetencijom putem konkretnih životnih situacija i simulacijom potreba tržišta rada. Ispitanica 1 naglašava prednosti ovakvog modela u odnosu na poučavanje poduzetničke kompetencije kroz međupredmetne teme. Prvenstveno, razlika je u načinu konstruiranja znanja. Naime, kroz međupredmetne teme učenik „od svakog nastavnog predmeta dobije mrvicu koju tada ne zna primijeniti u svakodnevnom životu jer je ubačena u nastavni proces bez praktične podloge“, dok se u Centru prije svega koriste isključivo stvarne situacije i izazovi koji mlade ljude čekaju u nastavku obrazovanja i u radnoj budućnosti. Upravo je razvoj vještina i sposobnosti koje će mladima biti potrebne u budućem životu svrha učenja za i kroz poduzetništvo (Pepin, 2012).

Nadalje, posebnost ovog modela je u tome što se rad učenika ne vrednuje klasičnim ispitima i ne izražava u obliku ocjena, već se njihovo zalaganje, trud i zainteresiranost prate tijekom cijele godine i u konačnici evaluira na temelju stečenih sposobnosti i vještina. Upravo jasno postavljeni ciljevi učenja i kriteriji uspješnosti imaju veliku važnost ukoliko nastavnici žele provesti kvalitetno i temeljito vrednovanje. Kriteriji uspješnosti pomažu i učenicima jer im omogućuju prepoznati uspjeh, stoga smatramo vrlo važnim jasno definiranje ciljeva učenja (Glazzard i sur, 2016). Polaznici Centra su oslobođeni pritiska te pristupaju radnim zadacima entuzijastično i zainteresirano. Također, dana im je velika sloboda u organizacijskom smislu, no rješavanje zadataka ipak je ograničeno vremenskim rokovima koji se moraju poštovati. Ispitanica 2 navodi kao primjer poslovanje vježbeničke tvrtke u kojoj svaki učenik ima svoje zaduženje. Na početku nastavne godine odrede se uloge (tajnik/tajnica, računovodstvo, marketing, prodaja, uprava itd.), a polaznici moraju raditi zajedno, oslanjati se jedni na druge, ispunjavati pojedinačne zadatke kako bi vježbenička tvrtka ostvarila uspjeh i pozitivno poslovala. Osim što na tom primjeru možda uviđamo orijentiranost na gospodarske djelatnosti, ispitanice napominju kako je prije svega važno da polaznici osvijeste važnost rada u timu te važnost dobre organizacije. Nadalje, komunikacijske vještine razvijaju na čestim sastancima na kojima prezentiraju dosadašnje aktivnosti i napredak u svom dijelu upravljanja tvrtkom, a kreativnost i inovativnost usavršavaju nudeći različita rješenja problema na koje nailaze tijekom poslovanja tvrtke. Uloga nastavnika-mentora u radu Centra je vrlo kompleksna. On je u neprestanoj potrazi za kvalitetnim podražajima, stvara nove uvjete za

učenje te analizira sve okolnosti koje doprinose uspješnijem radu. Njegova aktivnost sastoji se u kontinuiranom praćenju rada učenika, usmjeravanju, poticanju mašte i stvaralačkih aktivnosti, a time djeluje na razvoj originalnosti dječjeg mišljenja i eliminaciju nedosljednosti, jednostranosti i formalizma (Stevanović, 2000).

Ispitanice se slažu kako je glavna posebnost Centra kao modela za promicanje poduzetničke kulture praktični rad. Vrlo su ponosne na činjenicu kako u njihovom radu teorijskih predavanja gotovo i nema, a izostaju i klasična predavanja u kojima je u fokusu nastavnik. Nastava je isključivo usmjerena na polaznike, a prema riječima ispitanica, to je i bila glavna misao vodilja prilikom osnivanja Centra. Ispitanice ističu kako smatraju nastavu u Centru vrlo kvalitetnom, upravo zbog učeničkog angažmana, njihove uključenosti i aktivnosti. Nastava je kvalitetnija kada učenik promišlja i radi jer na taj način gradi znanje, razvija sposobnosti i vještine, a iskustvo stečeno u Centru polaznicima predstavlja temelj za pristupanje stvarnim životnim situacijama. Istraživanje, problematiziranje, prerada novih informacija i traženje alternativnih rješenja temelji su razvoja novih sposobnosti i vještina, a istovremeno indikatori procesa učenja i pokazatelji kvalitete nastave (Glazzard i sur., 2016). Pozitivno su iznenađene stavom polaznika, njihovom odgovornošću te ozbiljnosti kod pristupanja zadacima. Smatraju da je povjerenje koje ukazuju polaznicima tijekom cjelokupnog programa prepoznata s njihove strane te to ističu kao jednu od glavnih posebnosti ovog modela.

5.5. Dosadašnja iskustva u praktičnom radu i vrednovanje učinkovitosti promicanja poduzetnosti

S obzirom na to da je u Centru izvrsnosti iz poduzetništva naglasak stavljen na praktični rad učenika te simulaciju stvarnih životnih situacija i situacija iz svijeta rada, zanimalo nas je kakva su dosadašnja iskustva članova fokus grupe u praktičnom radu s polaznicima. Fokus grupa se već ranije složila kako u nastavi potiču timski rad, prezentiranje vlastitih ideja, simulaciju, igru uloga te na taj način motiviraju učenike, uključuju ih i približavaju im stvarne poslovne situacije. Ispitanica 1 navodi primjer poslovanja vježbeničke tvrtke. Učenici su za određene poziciju u početku određeni prema interesu kojeg iskazuju tako da se prijavljuju za željeno radno mjesto nakon što se raspiše natječaj. Na fiktivni natječaj polaznici se javljaju s prijavom i životopisom, a zatim se provodi intervju s direktorom i mentoricom nakon kojeg se potpisuju ugovori o radu. Učenici su podijeljeni u odjele - to su administracija, prodaja i

marketing, nabava sa skladištem i računovodstvo. Ispitanica 1 ističe kako polaznici vrlo ozbiljno pristupaju zadacima, a u prilog tome ide činjenica kako svake godine sa svojom vježbeničkom tvrtkom odlaze na natjecanja i tamo ostvaruju jako dobre rezultate. Sve ove situacije polaznike Centra očekuju nakon završetka obrazovanja, a na taj način im se pruža određeno iskustvo koje će im uvelike koristiti. Poučavanje poduzetništva smatra se dinamičnim procesom promjene kognitivnih sposobnosti učenika, uvjerenja i stavova, stoga ovaj obrazovni proces uključuje nekoliko faza: (1) razumijevanje poduzetništva, (2) doživljaj poduzetničkog procesa i (3) učenje kako biti poduzetnik kroz prepoznavanje i iskorištavanje poduzetničkih prilika (Carcamo-Solís et al., 2017). Upravo iz tog razloga, učenicima je nužno ponuditi iskustvo kroz koje će učiti.

Ispitanice 2 i 3 složile su se u mišljenju da je Centar mjesto koje polaznicima otvara vidike i pokazuje im na koji način mogu realizirati svoje ideje. Nadalje, ispitanice govore kako su napredak i promjena u načinu razmišljanja kod polaznika veoma očiti, a motivacija za bavljenjem poduzetničkim aktivnostima raste. Upravo zbog toga ispitanice ističu kako često dobivaju povratne informacije od svojih bivših polaznika koji su nakon srednjoškolskog obrazovanja otvorili obrte. Zahvaljuju im jer su upravo u Centru dobili temelje i početna znanja koja su im u mnogome olakšala da ostvare svoj cilj. Na kraju svake nastavne godine polaznici ispunjavaju evaluacijske liste pomoću kojih ocjenjuju svoje mentore, program te metode rada. Učenici trebaju imati pravo glasa kada je riječ o njihovom obrazovanju, stoga se njihovo mišljenje treba čuti i uzeti u obzir, a na taj način im omogućiti da samostalno oblikuju vlastito iskustvo učenja (Glazzard i sur, 2016). Upravo su zbog komentara polaznika kako bi se ovakve aktivnosti trebale provoditi od vrtićke i osnovnoškolske razine, djelatnici Centra osmislili brojne načine kako da u svoj rad uključe što više odgojno-obrazovnih ustanova. Osim pozitivnih povratnih informacija od strane polaznika, rad Centra redovito pohvaljuje i Varaždinska županija, koja je ujedno i osnivač i glavni inicijator poticanja poduzetničkog obrazovanja.

5.6. Elementi iskustvenog učenja u Centru izvrsnosti iz poduzetništva

Analiziranjem podataka dobivenih razgovorom s fokus grupom, odlučili smo u radu Centra izvrsnosti iz poduzetništva detektirati elemente ranije teorijski obrađenog pristupa iskustvenog učenja. Uzimajući u obzir kako je u središtu tog pristupa iskustvo kao podražaj na temelju kojeg učenik dohvaća postojeća znanja, konstruira nova te se na taj način priprema za reakcije u budućim, sličnim situacijama, na temelju odgovora naših ispitanica zamjećujemo kako je glavna uloga mentora u centru upravo pružanje iskustva polaznicima. Naglašavamo kako se ovdje ne radi o teorijskim znanjima i problemskim zadacima iz knjiga, već stvarnim, opipljivim situacijama poput razgovora za posao, pisanja životopisa, raspisivanja natječaja i slično. Upravo je inzistiranje na praktičnom radu učenika element koji pripisujemo pristupu iskustvenog učenja. Ukoliko u obzir uzimamo definicije poduzetničke kompetencije, tada nam postaje jasno kako je teorijsko znanje potrebno testirati u praksi, kroz određena iskustva, u suprotnom će teorija postati samo nagađanje i činjenica koja može, ali i ne mora biti istinita (Pepin, 2012). Odmak od teorijski upotrebljivog znanja prema znanju koje će polaznici u svom budućem školovanju i radu zasigurno koristiti. Nadalje, isticanje aktivne uloge učenika i stavljanje polaznika u samo središte nastavnog procesa također su elementi iskustvenog učenja. „Postavljanjem učenika u središte učenja osigurat ćemo da su učenici ti koji rade- a time i uče- a ne učitelj“ (Glazzard i sur., 2016:86). Nastavnici su i formalno preuzeli ulogu mentora, tako se sami nazivaju, tako djeluju, a učenicima stoje na raspolaganju za usmjeravanje i sve njihove nedoumice. No, na mentorima je velika uloga: potrebno je motivirati učenike, zadobiti njihov interes za rad te odabrati dovoljno izazovne problemske zadatke. „Nastava istraživačkom metodom zahtijeva od učitelja izvrsne voditeljske vještine za pojedine grupe i za cijeli razred. Materijali sami po sebi nisu dovoljni za učenje istraživanjem i stjecanjem novih kvalitetnih znanja. Učitelj mora usmjeriti učenike do zaključka preciznim uputama i ispravnim pitanjima.“ (Mišmaš, 2020:210) Upravo je postavljanje pravilnih pitanja način aktivacije i implementacije kognitivnih sposobnosti mišljenja, a istovremeno i poticaj motivacije i angažiranosti učenika (Glazzard i sur., 2016). Poticanje grupnog rada te suradničkog učenja među polaznicima također predstavlja jednu od bitnijih odrednica pristupa iskustvenog učenja. Poslovanje vježbeničke tvrtke u kojoj svi „zaposlenici“ moraju odrađivati svoj dio zadatka, a s druge strane zajednički surađivati s ostatkom tima predstavlja priliku da polaznici steknu naviku suradnje s drugima, ali i razviju osjećaj vlastite odgovornosti za cjelokupni napredak zajednice. Obaveza prezentiranja vlastitih ideja, argumentiranje i

zauzimanje stava pred mentorom i ostalim polaznicima, pomažu mladoj osobi da razvija sposobnosti kritičkog mišljenja, upornost, ali i kreativnost i maštovitost. U navedenom prepoznajemo neizostavne komponente iskustvenog učenja te kontekstualnog poučavanja: „izgradnja smislenih veza sadržaja učenja sa stvarnim svijetom, aktivnosti koje su značajne za učenika, izgradnja samoregulirajućeg učenja, razvoj kritičkog i kreativnog razmišljanja, dostizanje visokih standarda i postignuća u nastavi te autentična procjenu postignuća kroz učenikovo predstavljanje vlastitih radova.“ (Purković, Bezjak, 2015:139).

Upravo takvi izazovi predstavljaju iskustvo koje će potaknuti konstruiranje znanja i učenje na vlastitoj koži. Možemo reći kako je nastava u Centru izvrsnosti iz poduzetništva pravi primjer učenja radeći na kojem se vidi kako se teorijska znanja vrlo jednostavno mogu usvajati i kroz praktične aktivnosti, a poduzetnička kompetencija poučavati na situacijama koje će se u životima polaznika zasigurno ponavljati. Upravo praktična primjena teorijskog znanja ima posebnu ulogu u životu učenika, no mlade ne trebamo osposobljavati za rutinske zadatke već ih osvještavati da svoje učenje mogu stalno mijenjati u skladu s potrebama okoline (Stevanović, 2000). Fokus grupa je nekoliko puta istaknula kako često polaznicima dozvoljavaju pogreške i donošenje krivih zaključaka te da su pogreške zapravo i poželjne jer se na njima uči. Pogreške također predstavljaju svojevrsna iskustva koja će zasigurno odrediti ponašanje i djelovanje pojedinca u budućnosti pod pretpostavkom da je više neće htjeti ponoviti. Činjenica da se rezultati učenja ne evaluiraju klasičnim ocjenama, već se pomno prati sam proces učenja, upućuje na pretpostavku iskustvenog pristupa učenju kako je proces učenja važniji nego sam rezultat. Prema odgovorima ispitanica zaključujemo kako polaznici uživaju veliku slobodu, no upravo ih to potiče da opravdaju povjerenje koje im mentori ukazuju na način da vrijeme za rad iskorištavaju aktivno radeći i zalažući se za učinkovito obavljanje zadataka. Iskustveno učenje zapravo predstavlja problemsko učenje, a na temelju odgovora ispitanica, možemo zaključiti kako Centar izvrsnosti iz poduzetništva u promicanju poduzetničke kulture i poučavanju poduzetničke kompetencije koristi upravo elemente iskustvenog pristupa učenju.

5.7. Daljnji razvoj Centra i planovi za buduće djelovanje

Kako bi osigurali daljnji razvoj i napredak Centra, ispitanice se slažu kako postoji potreba za određenim promjenama. S ciljem povećavanja kvalitete rada u planu je povećanje satnice i to na način da se nastava planira održavati i kroz tjedan, ne samo subotom. Ispitanica 3 smatra da postoji potreba za još većim uključivanjem osnovnoškolske djece i njima treba ponuditi raznovrsne programe pomoću kojih bi se od čim ranije dobi moglo početi s ovladavanjem poduzetničkom kompetencijom. Ispitanica 1 napominje da je potrebno povećati broj polaznika, no ne i povećati grupe kako se ne bi smanjila kvaliteta rada. Ispitanica 2 navodi kako Centar ima u planu uključivanje nastavnika iz drugih škola, poticanje njihovog angažmana te na taj način utjecati na suradnju većeg broja nastavnika s ciljem promoviranja poduzetničke kulture.

Ispitanice smatraju kako se šira zajednica (uključujući poduzeća, škole pa čak i vrtiće) treba uključiti u rad Centra kako bi ovaj model pokazao još veće rezultate, bio uspješniji te služio kao primjer drugim županijama kojima je u interesu razvijanje poduzetničke kulture. Jedan od temelja razvoja odgoja i obrazovanja za poduzetništvo te poduzetničke svijesti je uključivanje uže i šire zajednice u odgojno-obrazovne programe (Tafrá, 2011). Shodno tome, Centar za sljedeću nastavnu godinu planira organizirati predavanja u kojima bi ugostili neke od poznatijih poduzetnika u županiji i na taj način potaknuli motivaciju i interes učenika za uključivanjem u programe koje nudi Centar.

Ispitanica 1 smatra da je Centar izvrsnosti iz poduzetništva vrlo uspješan primjer implementacije poduzetništva u obrazovni sustav, no kako bi učenici uopće iskazali interes za bavljenje ovom temom, potrebno je i u obveznom nastavnom programu naglasak stavljati na razvoj poduzetničke kompetencije. Ispitanice bi voljele kada bi se tema poduzetništva u odgojno-obrazovnom sustavu ponovo aktualizirala i kada bi se uvidjela potreba za širenjem centara izvrsnosti diljem Hrvatske. Također, pohvaljuju inicijativu nedavno otvorenog Centra izvrsnosti iz poduzetništva u Splitu s kojim također planiraju suradnju, iako naglašavaju kako je plan i program rada u mnogome drugačiji od varaždinskog. Razmjena različitih iskustava i proučavanje prednosti i nedostataka navedenih modela, samo može pridonijeti jačanju poduzetničkog obrazovanja u Hrvatskoj. Nadalje, smatramo kako bi hrvatski centri izvrsnosti iz poduzetništva trebali stremiti k većem povezivanju s drugim modelima za razvoj poduzetnosti u Europi te na taj način kontinuirano unaprjeđivati svoj rad (Jukić i sur., 2017).

6. ZAKLJUČAK

Škola kao odgojno-obrazovna ustanova predstavlja mjesto na kojem djeca i mladi usvajaju znanja, sposobnosti i vještine koje će im biti potrebne za život. Zbog toga je na školi i obrazovanju velika odgovornost: neprestano se mijenjati i prilagođavati potrebama čovjeka, društva i zajednice, pomno birati sadržaje i procijeniti što će novim generacijama biti potrebno za uspješno snalaženje u životu. Odgojno-obrazovni sustavi današnjice postaju svojevrsni vizionari, koji svojim programima „proizvode“ kadar koji je društvu potreban, a da bi to mogli uspješno izvesti, potrebno je mnogo kritičkog promišljanja i preispitivanja kakvu budućnost trebamo i želimo. Zbog toga futurološki odgoj već duže vrijeme predstavlja ruku koja će nam pomoći da postanemo građani modernog svijeta (Stevanović, 2000). Upravo zato smatramo da je tema poduzetništva u odgojno-obrazovnom sustavu aktualna i zanimljiva. Ona odražava realne potrebe društva i pred odgojno-obrazovne ustanove stavlja nove zadatke: uključiti poduzetničke teme u nastavne programe, razvijati svijest o važnosti poduzetništva, poticati poduzetnost i inicijativnost od najranije dobi, a sve to s ciljem ostvarenja svake osobe, a naposljetku i šire zajednice.

U ovom diplomskom radu željeli smo prikazati i pedagošku vrijednost poduzetništva te istaknuti kako poučavanje pedagoške kompetencije predstavlja izazov, ali i ključnu potrebu suvremenog obrazovnog sustava. Potrebno je kontinuirano raditi na promicanju poduzetničkih aktivnosti i tema unutar obveznog nastavnog programa na svim razinama školovanja te na taj način korigirati donedavno aktualnu percepciju o poduzetništvu kao isključivo ekonomskoj sferi. Pedagogija kao znanost prepoznaje važnost poduzetništva te izražava potrebu za istraživanjima, praktičnim i teorijskim promišljanjima o konceptu poduzetništva i njegovoj implementaciji u odgojno-obrazovni sustav. Odgoj i obrazovanje za poduzetništvo trebalo bi se temeljiti na pretpostavci kako u svakoj osobi čuči potencijal koji se pravilnim poticajima i vođenjem može razviti. Činjenica kako je poduzetnička kompetencija zapravo skup različitih kvaliteta osobnosti, svjedoči o kompleksnosti tog koncepta i zahtijeva veći angažman pedagoških djelatnika, koji vođeni pedagoškim optimizmom, trebaju ustrajati na razvoju tog skrivenog potencijala u mladoj osobi.

Odluka da se poduzetnička kompetencija uvrsti na listu osam temeljnih kompetencija, govori u prilog važnosti te teme na globalnoj razini. Iako obrazovni sustavi država zadržavaju autonomiju nad odlučivanjem o načinu provedbe odgoja i obrazovanja za poduzetništvo, u mnogim državama, uključujući i Republiku Hrvatsku, poduzetništvo u odgojno-obrazovnom

sustavu još uvijek nije u fokusu. Samim time nije u fokusu ni ravnatelja ni nastavnika, ni učenika, no ne možemo tvrditi da se ne provodi. Poduzetnička kompetencija u Republici Hrvatskoj ima status međupredmetne teme, a intenzitet poučavanja ovisi isključivo o angažiranosti škole. Zbog toga smo u ovom diplomskom radu odlučili istražiti zanimljiv model odgoja i obrazovanja za poduzetništvo, Centar izvrsnosti iz poduzetništva koji djeluje u Varaždinskoj županiji. Na temelju rezultata istraživanja možemo zaključiti kako se rad Centra izvrsnosti iz poduzetništva temelji na konstruktivističkom pristupu učenja prema kojem se znanje stvara tijekom praktičnih aktivnosti, a sam proces učenja postaje važniji od rezultata. Nastava koja se održava u centru usmjerena je na učenika, a učenička aktivnost je preduvjet za održivost projekata koji se provode na nastavi. Analizom rezultata prikupljenih u istraživanju dolazimo do zaključka kako je za podizanje svijesti o važnosti poduzetništva i razvoja poduzetničke kulture potrebno te „ozbiljne i teške riječi“ učenicima predstaviti kroz zanimljive projekte, problemske zadatke te ih povezati sa stvarnim životom. Današnji učenici žude za primjenjivim i opipljivim znanjem, a prema rezultatima prikupljenim provedenim istraživanjem, zaključujemo kako je Centar izvrsnosti iz poduzetništva mjesto na kojem polaznici ne samo da primjenjuju stečena znanja, već tako stečeno iskustvo kontinuirano nadograđuju i postaju svjesni situacija u budućnosti u kojima će to znanje i vještine trebati primijeniti. Usprkos očekivanjima kako se u radu Centra provode poduzetničke aktivnosti usmjerene isključivo na poticanje malog i srednjeg poduzetništva, otvaranje obrta te gospodarski rast i razvoj, dobiveni podaci svjedoče kako su mentori Centra svoj rad usmjerili upravo prema poučavanju poduzetničke kompetencije koja doprinosi cjelovitom razvoju čovjeka, njegovoj samoaktualizaciji te stvaranju pozitivne slike o sebi i vjerovanju u vlastite sposobnosti. Poticanje kreativnosti, razvoj komunikacijskih vještina, razvoj kritičkog mišljenja, zauzimanje i argumentiranje stava, rad u timu, preuzimanje odgovornosti za zajednički uspjeh ili neuspjeh, inicijativnost, ustrajnost u radu, istraživanje, donošenje važnih odluka te uključivanje u društvo s ciljem prosperiteta šire zajednice ... Sve navedeno stavljeno je u fokus rada mentora Centra izvrsnosti iz poduzetništva. To su vrijednosti i kvalitete, čiji razvoj postaje okosnica djelovanja Centra te predstavljaju smisao poučavanja poduzetničke kompetencije.

Na temelju dobivenih rezultata istraživanja želimo istaknuti model Centra izvrsnosti iz poduzetništva kao vrlo uspješan i inovativan model poučavanja poduzetničke kompetencije te smatramo kako bi širenje ovog modela na druga područja Republike Hrvatske moglo značajno utjecati na jačanje poduzetničke kulture u domovini. Nadalje, osim što ga smatramo

oglednim primjerom učenja za poduzetništvo, naglašavamo i njegovu usmjerenost na iskustveni pristup u učenju. Mišljenja samo kako u tradicionalnoj nastavi poduzetništvo ne pronalazi svoje mjesto, stoga se postavlja pitanje *Koji pristup učenju najbolje odgovara učenju za poduzetništvo?*

U ovom diplomskom radu pokušali smo istaknuti prednosti iskustvenog učenja za poduzetništvo i za razvoj poduzetničke kompetencije, a u programu i načinu rada Centra izvrsnosti pronašli smo elemente koji potvrđuju našu pretpostavku. Smatramo da je ključni aspekt učenja za poduzetništvo upravo iskustvo i ono kao takvo predstavlja izvor ovladavanja poduzetničkom kompetencijom (Hagg, Kurczewska, 2019). Izražavamo stav kako je učenje aktivnost koja zahtijeva minimalnu upletenost drugih osoba te slobodno i k cilju usmjereno djelovanje pojedinca u svrhovitom okruženju. Također, naglašavamo proces učenja u kojem ističemo važnost iskustva, podražaja koji će nas voditi prema konstruiranju znanja. Smatramo kako je vrlo važno prepoznati i podržati dobru inicijativu, stoga smatramo kako bi se daljnji rad Centra trebao kontinuirano pratiti i evaluirati, a s njegovim razvojem i širenjem možda i očekivati da postane univerzalan model odgoja i obrazovanja za poduzetništvo u Republici Hrvatskoj. Smatramo kako je na polju pedagogije potrebno intenzivno bavljenje temom poduzetništva u odgoju i obrazovanju, ne s ciljem stvaranja poduzetničkog kadra i ostvarivanjem dobiti, već s težnjom usađivanja poduzetničke kulture, inicijativnosti i svih ranije navedenih kvaliteta koje su sastavnica poduzetničke kompetencije.

7. POPIS LITERATURE

Pisani izvori:

1. Babić, N. (2007). Konstruktivizam i pedagogija. *Pedagogijska istraživanja*,4(2), 217–227.
2. Baranović, B., Štibrić, M., Domović, V. (2007), Obrazovanje za poduzetnost – perspektiva osnovnoškolskih učitelja i nastavnika. *Sociologija i prostor*, 45(3–4): 339–360.
3. Bennett, N., (2001), Učenje kroz grupni rad. U: Desforges, C., *Uspješno učenje i poučavanje*. Educa. Zagreb, 145-161.
4. Buble, M. (2006), *Poduzetništvo, realnost sadašnjosti i izazov budućnosti*. Split: RRiF-plus d.o.o.
5. Glazzard, J., Denby, N., Price, J. (2016), *Kako poučavati*. Zagreb: Educa.
6. Hisrich, R. (2011.) *Poduzetništvo*. Mate d.o.o., Zagreb
7. Kolb, A., Kolb, D. (2005). Learning Styles and Learning Spaces: Enhancing Experiential Learning in Higher Education. *Academy of Management Learning & Education*. Vol.4, No. 2, 193-212.
8. Krajnčan, M., (2013). *Osnove doživljajne pedagogije*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
9. Matijević, M. (1999). Didaktika i obrazovna tehnologija. U A. Mijatović (ur.), *Osnove suvremene pedagogije*. 487–510. Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor.
10. Ord, J., (2012) John Dewey and Experiential Learning: Developing the theory of youth work. *Youth & Policy*. No.108. March 2012.
11. Palekčić, M. (2015). Konstruktivizam –nova paradigma u pedagogiji? Na primjeru konstruktivističke didaktike. U: M. Palekčić (ur.), *Pedagogijska teorijska perspektiva: značenje teorije za pedagogiju kao disciplinu i profesiju* 251–268. Zagreb: Erudita.
12. Pranjić, M. (2005). *Didaktika: povijest, osnove, profiliranje, postupak*. Zagreb: Golden marketing– Tehnička knjiga, Hrvatski studiji

13. Purković, D., Bezjak, J., (2015). Kontekstualni pristup učenju i poučavanju u nastavi temeljnog tehničkog odgoja i obrazovanja. *Školski vjesnik*. 64, 1 (2015)131-152.
14. Sedlan Konig, Lj. (2013.) Poduzetnička kompetencija kao izvor konkurentnosti studenata na tržištu rada. *Ekonomski vjesnik*. God. XXVI, br. 1/2013. str. 57-70
15. Stevanović, M., (2000). *Modeli kreativne nastave*. R&s. Tuzla
16. Timmons, J.A., Spinelli, S. (2003). *New Venture Creation: Entrepreneurship for the 21st century*,. 6th int'l ed., McGraw Hill, N.Y.
17. Tkalec, Z. (2012.) Pedagogija poduzetništva i cjeloživotno učenje. *Učenje za poduzetništvo*, Vol. 2 No. 2, 2012.
18. Vican, D., (2018). Doživljajna pedagogija u kontekstu odgoja i obrazovanja talentiranih i darovitih učenika. U: Radeka, I. (Ur.), *Odgoj i obrazovanje darovitih učenika: suvremene pedagoške implikacije*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 9-33.
19. Zarevski, P. (2002). *Psihologija pamćenja i učenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Mrežni izvori:

1. Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: Publication Office of the European Union; EUR 27939. Dostupno na:
<https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC101581/1fna27939enn.pdf>
2. Carcamo-Solís, M. L. et al. (2017). Developing entrepreneurship in primary schools. The Mexican experience of “My first enterprise: Entrepreneurship by playing”. *Teaching and Teacher Education* . 64: 291-304. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1016/j.tate.2017.02.013> (17.08.2020.)
3. Chell, E. (2008). *The entrepreneurial personality: A social construction*. (2nd Edition) Taylor & Francis e-Library.

4. Cooper, S., Bottomley, C., Gordnoj, J., (2004). Stepping out of the classroom and up the ladder of learning. *Industry & Higher Education*. Vol 18 (1). Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/10.5367/000000004773040924> (21.08.2020.)
5. Cummins, B. J., Dallat, J. P., (2004). Helping Teachers to Make Sense of How Enterprise and Entrepreneurship May Be Defined. *Citizenship, Social And Economics Education*. Vol. 6, No. 2: 88-100.
Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/home/cse> (21.08.2020.)
6. Elezović, E., Muraja, J., (2013). Informiranost učenika o poduzetničkim sadržajima u programima srednjih škola. *Učenje za poduzetništvo*. 3(2): 190-201. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=192689 (31.05.2017.)
7. Europska komisija/EACEA/Eurydice, 2016. Poduzetničko obrazovanje u školama u Europi. Izvješće Eurydicea. Ured za publikacije Europske unije u Luksemburgu. Dostupno na: http://publications.europa.eu/resource/cellar/74a7d356-dc53-11e5-8fea-01aa75ed71a1.0013.01/DOC_1
8. Gibb, A. A., (1987). Enterprise Culture — Its Meaning and Implications for Education and Training. *Journal of European Industrial Training*, Vol. 11 (2): 2 – 38. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1108/eb043365> (17.08.2020.)
9. Hagg, G., Kurczewska, A., (2019). Toward a Learning Philosophy Based on Experience in Entrepreneurship Education. *Entrepreneurship Education and Pedagogy* 0(0): 1–27.
Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/home/cse> (21.08.2020.)
10. Hytti, U. (2002). *State-of-art of enterprise education in Europe - Results from the ENTREDU project*. Turku School of Economics and Business Administration, Small Business Institute. Finland. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/252485578_State-of-Art_of_Enterprise_Education_in_Europe (20.07.2020.)

11. Jukić, M., Farnell, T., Elezović, I., (2017). Umrežavanjem do jačanja učenja za poduzetništvo u Europi: Hrvatska kao dio europske mreže učenja za poduzetništvo (EE-HUB). *Obrazovanje za poduzetništvo / Education for Entrepreneurship*. Vol. 7 nr2: 223-237. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/191727>. (22.08.2020.)
12. Komulainen, K., Korhonen, M., Rätty, H., (2009) Risk-taking abilities for everyone? Finnish entrepreneurship education and the enterprising selves imagined by pupils. *Gender and Education*. 21:6, 631-649. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1080/09540250802680032>
13. McLeod, S. A. (2017). Kolb - learning styles. *Simply Psychology*. Dostupno na: <https://www.simplypsychology.org/learning-kolb.html> (1.8.2020.)
14. Manojlović, N. (2016). Razlike u ostvarivanju obrazovanja za poduzetništvo u hrvatskim osnovnim školama. *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E*, 6 (1), 137-15. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/159146>
15. Mišmaš, I., (2020). Nastava i učenje istraživanjem u »uključivoj školi«. *Varaždinski učitelj-digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje*. 3 (3): 203-212. Dostupno na: <https://varazdinskiuciteljcasopis.files.wordpress.com/2019/09/varac5bedinski-uc48ditelj-godina-3-broj-3-2020-2.pdf> (21.08.2020.)
16. Miočić, I. (2018). Fleksibilnost studije slučaja: prednost ili izazov za istraživače?. *Ljetopis socijalnog rada*, 25 (2), 175-194. Dostupno na: <https://doi.org/10.3935/ljsr.v25i2.209>
17. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2011). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. Dostupno na: https://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf (17.04.2020.)

18. Pepin, M., (2012). Enterprise education: a Deweyan perspective. *Education + Training*. Vol.54, No. 8/9: 801-812. Dostupno na:
<http://www.emeraldinsight.com/0040-0912.htm> (20.08.2020.)
19. Posavec, M., (2011.) Odgoj za poduzetništvo u primarnom obrazovanju. *Učenje za poduzetništvo*. 1(1):225-238. Dostupno na:
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=192195 (21.07.2020.)
20. Posavec, M. (2017). Budući učitelji u modelu obrazovanja za poduzetništvo. *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E*, 7 (1), 207-219. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/183453> (04.06.2020.)
21. Preporuka europskog parlamenta o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje, 2006
22. Šimunković, M. (2016). Studentski poduzetnički inkubatori kao potporna institucija za razvoj malog i srednjeg poduzetništva. *Praktični menadžment*, 7 (1), 66-69. Dostupno na:
<https://hrcak.srce.hr/171167> (04.06.2020.)
23. Šimunković, M., Has, M. i Milojević, D. (2019). Studentska poduzeća kao pristup obrazovanju za poduzetništvo: primjeri i dobre prakse u Republici Hrvatskoj. *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E*, 9 (1), 151-166. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/221261> (20.05.2020.)
24. Šimunović, V., Šatović, A. (2019). Uloga vježbeničkih tvrtki u poboljšanju izvršnih funkcija kod srednjoškolaca. *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E*, 9 (2), 35-46. Dostupno na:
<https://hrcak.srce.hr/230518> (21.07.2020.)
25. Škrtić, M. (2006.) Gospodarsko značenje hrvatskog poduzetništva-šanse i zamke. Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, Vol. 4 No. 1, 2006. Dostupno na:
<https://hrcak.srce.hr/10965> (22.03.2020.)
26. Tafra, V. (2011). Nacionalna strategija učenja za poduzetništvo. *Učenje za poduzetništvo*, 1 (1), 17-33. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/130085> (21.04.2020.)
27. Tittel, A., Terzidis, O. (2020). Entrepreneurial competences revised: developing a consolidated and categorized list of entrepreneurial competences. *Entrepreneurship*

- Education*. (2020) 3:1–35. Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s41959-019-00021-4>
(26.08.2020.)
28. URL 1 – Centri izvrsnosti Varaždinske županije. Dostupno na: <https://www.civz.hr/etc-hrvatska/o-programu-centri-izvrsnosti/> (1.7.2020.)
29. URL 2- Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Poduzetništvo za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_157.html (1.7.2020.)
30. Vijeće Europe (2004.a). Key competences for lifelong learning: A European reference framework.
Dostupno na: <http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf> (24.03.2020.)
31. Vijeće Europe (2004.b). „Education & Training 2010” – The success of the Lisbon Strategy hinges on urgent reforms Joint Interim Report of the Council and the Commission on the implementation of the detailed work programme on the follow-up of the objectives of education and training systems in Europe.
Dostupno na: http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/jir_council_final.pdf
(24.03.2020.)
32. Zrilić, N., Širola, D. (2014). Socijalno poduzetništvo – nova mogućnost zapošljavanja mladih u Hrvatskoj. *Zbornik Veleučilišta u Rijeci*, 2(1): 59-76. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/128879> (03.09.2020.)
33. Quay, J., Seaman, J. (2013). *John Dewey and Education Outdoors*. Rotterdam. Sense Publishers. Dostupno na: https://www.academia.edu/3570153/John_Dewey_and_education_outdoors_Making_sense_of_the_educational_situation_through_more_than_a_century_of_progressive_reforms
(27.7.2020.)

8. POPIS SLIKA

Slika 1: Shematski prikaz kružnog procesa transformacije znanja prema Kolbovom modelu iskustvenog učenja22

9. PRILOZI

Prilog 1

Plan rada Centra izvrsnosti iz poduzetništva

Program: Mali kreativac

Polaznici: Učenici od 5. do 8. razreda osnovnih škola Varaždinske županije (članovi učeničkih zadruga)

Broj polaznika: 10

Program: Financijska pismenost

Polaznici: Učenici 1. i 2. razreda srednjih škola Varaždinske županije

Broj polaznika: 10

Program: Poduzetništvo budućnosti

Polaznici: Učenici 3. i 4. razreda srednjih škola Varaždinske županije

Broj polaznika: 10

Prvenstveno se upisuju polaznici koji su visokomotivirani za stjecanje poduzetničkih znanja. Predviđeno je maksimalno 20 učenika kako bi oni mogli funkcionirati poput stvarne male tvrtke i zadruge. Ukoliko je broj učenika veći od 20, provodi se testiranje.

GODIŠNJI IZVEDBENI KURIKUL:

Program se odvija u Gospodarskoj školi Varaždin, a nastava se odvija subotom. Polaznici sa svojom vježbeničkom tvrtkom sudjeluju na Sajmu vježbeničkih tvrtki, a polaznici u zadruzi sudjeluju na Smotri učeničkih zadruga. Učenici u programu Poduzetništvo budućnosti sudjeluju na natjecanjima World skills Croatia i Poslovni izazov.

Prilog 2

Protokol vođenja fokus grupe:

1. U središtu interesa ovog centra izvrsnosti je razvoj poduzetništva i poduzetničke kompetencije kod polaznika. U literaturi nalazimo šire i uže razumijevanje tih pojmova. Možete li nam reći što vi konkretno podrazumijevate pod pojmom poduzetništvo, a što pod pojmom poduzetnost?
2. Kako biste vi definirali poduzetničku kompetenciju i što ona za vas znači kao jedna od temeljnih kompetencija? Što sve razvijate kod učenika: koje kvalitete, vještine i sposobnosti, a da su povezane s poduzetničkom kompetencijom?
3. Na koji način biste vi poduzetničku kompetenciju uklopili u obavezni nastavni plan i program? S obzirom na trenutno stanje u našim školama, ima li razvoj poduzetničke kompetencije šansu biti u fokusu nastave i nastavnog procesa s obzirom da je riječ o međupredmetnoj temi? Koje su sve poteškoće prisutne u poučavanju ove kompetencije u klasičnoj nastavi? Na koji način Centar afirmira i promiče poduzetništvo?
4. Kako biste vi opisali poduzetnu osobu? Koje karakteristike i osobine po vašem mišljenju čine poduzetnu osobu? Koje su to osobine koje razlikuju poduzetnički način mišljenja i djelovanja od osobe koja nema razvijene poduzetničke sposobnosti?
5. Smatrate li da se poduzetnička kompetencija kod osobe treba ogledati samo u uspjehu pokretanja vlastitog posla ili realizaciji poslovne ideje ili i u nekim drugim aspektima života?
6. Po vašem mišljenju, zbog čega je poduzetnička kompetencija danas neizostavna u odgojno-obrazovnom procesu? Koji su to izazovi suvremenog društva zbog kojih je važno ovladati poduzetničkom kompetencijom? Mogu li sva djeca usvajati poduzetničku kompetenciju i do koje razne? Što je uopće cilj stjecanja ovakve vrste kompetentnosti?
7. Na koji način nastojite kod polaznika Centra utjecati na razvoj poduzetničke kompetencije? Kakav je profil vaših učenika koji se uključuju u rad Centra? Koja je njihova motivacija i interes?
8. Smatrate li da su neki pristupi poučavanju i metode rada prikladniji od drugih pri razvijanju poduzetničke kompetencije kod polaznika Centra? Što je prema vašem mišljenju presudno za razvoj i poticanje poduzetničke kompetencije učenika?

9. Koje su se strategije i metode rada do sada pokazale najučinkovitijima u vašem radu? Možete li navesti nekoliko primjera?
10. Prema vašem mišljenju, može li se poduzetnička kompetencija razvijati koristeći tradicionalne metode učenja i poučavanja?
11. Kako biste definirali ciljeve rada Centra izvrsnosti za poduzetništvo?
12. Jeste li u svom radu usmjereni na pripremanje učenika za pokretanje vlastitog posla ili na pripremanje za cjeloživotno učenje i konkurentnost na tržištu rada?
13. Koje bi po vašem mišljenju bile prednosti ovog modela za razvoj poduzetnosti i poduzetničke kompetencije? Po čemu biste istaknuli posebnost rada Centra za razvoj poduzetničke kompetencije? Što ga razlikuje od poučavanja poduzetničke kompetencije kroz međupredmetne teme?
14. S obzirom da je riječ o usvajanju praktičnih znanja, na koji način organizirate praktičnu nastavu? Angažirate li vanjske suradnike, poduzetnike koji govore o vlastitom poduzetničkom iskustvu? Možete li dati primjer nekog projekta na kojem ste radili zajedno sa učenicima?
15. Kako pobuditi motivaciju i zanimanje učenika za poduzetništvo? Kako ih potičete na inovativno razmišljanje? Smatrate li da uspijevate osvijestiti važnost razvoja poduzetničke kompetencije kod srednjoškolske populacije?
16. Smatrate li da je važno da učenici aktivno sudjeluju u nastavi? Na koji način se to realizira u vašem radu?
17. Postoji li u cjelokupnoj organizaciji rada Centra potrebe za inovacijama ili poboljšanjem? Koji bi to segmenti rada bili?
18. Na koji način procjenjujete efikasnost vlastitog rada? Uočavate li promjene u načinu razmišljanja i djelovanja učenika nakon nastavne godine? Smatrate li da svojim radom otvarate vidike polaznicima?
19. Možete li navesti neke primjere iz prakse iz kojih je vama bilo vidljivo da ste utjecali na poduzetnost učenika?
20. Dobivate li povratnu informaciju o učinkovitosti rada Centra?
21. Smatrate li da je model Centra izvrsnosti za poduzetništvo primjenjiv na osnovnoškolsko obrazovanje?
22. Možete li ukratko reći svoje planove za budući rad Centra? U kojem smjeru se nastojite razvijati?

10. SAŽETAK

Iskustveno učenje za razvoj poduzetnosti na primjeru Centra izvrsnosti iz poduzetništa Varaždinske županije

U ovom diplomskom radu obrađena je aktualna tema učenja za poduzetništvo i implementiranje istog u odgojno obrazovni sustav. Nakon terminološke analize pojmova *poduzetništvo* i *poduzetnost* ističe se važnost poduzetničke kompetencije u životu suvremenog čovjeka te vrijednost pedagoške dimenzije poduzetništva. U samoj srži rada navode se temeljne postavke konstruktivizma te koncepta iskustvenog učenja koje se dovodi u izravnu vezu s učenjem za poduzetništvo. Dane su teorijske činjenice koje ističu prednosti iskustvenog učenja u razvoju poduzetničke kompetencije, a u nastavku rada ih se nastojalo potvrditi i u praksi. Studija slučaja koja je provedena u srpnju 2020. godine imala je za cilj predstaviti model Centra izvrsnosti iz poduzetništva Varaždinske županije kao uspješan model odgoja i obrazovanja za poduzetništvo koji se u svome radu vodi postavkama iskustvenog učenja. Analiza i interpretacija dobivenih rezultata dovela je do donošenja zaključka kako koncept iskustvenog učenja i učenje za poduzetništvo imaju mnogo dodirnih točaka. Nadalje, proučavani centar izvrsnosti predstavlja pozitivan primjer odgoja i obrazovanja za poduzetništvo u Republici Hrvatskoj s mnogim specifičnostima koje su vrijedne daljnjih istraživanja kako bi se moglo doprinijeti širenju poduzetničke kulture u Hrvatskoj i promicanju važnosti implementacije učenja za poduzetništvo u odgojno obrazovni sustav. Ovim diplomskim radom nastojala se istaknuti pedagoška dimenzija poduzetništva s obzirom da ono predstavlja temelj napretka i razvoja ne samo gospodarstva nego i cjelokupnog društva.

Ključne riječi: *poduzetnička kompetencija, poduzetnost, iskustveno učenje, Centar izvrsnosti iz poduzetništva*

11. SUMMARY

Experiential Learning for Entrepreneurship Development by Center of Excellence for Entrepreneurship of Varaždin County Example

The thesis deals with current topic of enterprise education and its implementation in the educational system. After the terminological analysis of the term *entrepreneurship*, the importance of entrepreneurial competence in the life of a modern man and the value of the pedagogical dimension of entrepreneurship has been emphasized. At the very core of this thesis are the basic assumptions of constructivism and the concept of experiential learning, which is brought into direct connection with entrepreneurship education. There were given theoretical facts that emphasize the advantages of experiential learning in the development of entrepreneurial competence and they were tried to be confirmed in practice. The case study conducted in July 2020 aimed to present the model of the Center for Excellence in Entrepreneurship of Varaždin County as very successful model of education for entrepreneurship, which is guided in its activity by the settings of experiential learning. The analysis and interpretation of the obtained results led to the conclusion that the concept of experiential learning and entrepreneurship education have much in common. Furthermore, Center for Excellence is a positive example of enterprise education in the Republic of Croatia with many specifics that are worth further research to contribute to the spread of entrepreneurial culture in Croatia and promote the importance of implementing entrepreneurship education in the educational system. This thesis sought to emphasize the pedagogical dimension of entrepreneurship, considering that entrepreneurship represents the foundation of progress and economy development.

Key words: *Center for Excellence in Entrepreneurship, entrepreneurial competence, Entrepreneurship, experiential learning, enterprise education*